

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень – бакалавр

на тему: **«НЕКЛАСИЧНІ ФОРМИ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В
СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩІ»**

Виконала:

студентка 4 року навчання

спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Хелемендик Олександра Максимівна

Керівник:

Гош Мрідула

доктор філософії, доцент кафедри
міжнародних відносин

КИЇВ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕКЛАСИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ	8
1.1. Поняття й завдання неklasичної дипломатії.....	8
1.2. Форми неklasичної дипломатії та їхнє місце в сучасній системі дипломатичних відносин.....	15
1.3. Методологічна основа дослідження неklasичної дипломатії України.....	19
Висновок до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ НЕКЛАСИЧНИХ ФОРМ ДИПЛОМАТІЇ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	23
2.1. Розвиток підходів держави до неklasичних форм дипломатії та їхнього застосування.....	23
2.2. Суспільні чинники розвитку неklasичних форм дипломатії України.....	32
Висновок до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ: ПОТОЧНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ НЕКЛАСИЧНИХ ФОРМ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ	38
3.1. Культурна дипломатія України як форма багатотрекової дипломатії.....	38
3.2. Дипломатія міст і регіонів України в умовах повномасштабного військового вторгнення РФ до України.....	41
3.3. Громадянська дипломатія України на прикладі Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС	44
Висновок до розділу 3.....	47
ВИСНОВКИ	48

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	50
ДОДАТКИ.....	62

Додаток 1: Модель багатотрекової дипломатії за Л. Даймонд і Дж. Макдональдом

Додаток 2: Модель багатотрекової дипломатії за Д. Чігас

Додаток 3: Гайд інтерв'ю з респондентом 1 на тему публічної дипломатії України та культурної дипломатії як її складника

Додаток 4: Інтерв'ю з респондентом 1 на тему публічної дипломатії України та культурної дипломатії як її складника

Додаток 5: Гайд інтерв'ю з респондентом 2 на тему парадипломатії (дипломатії міст і громад) України

Додаток 6: Інтерв'ю з респондентом 2 на тему парадипломатії України (дипломатії міст, громад і регіонів)

Додаток 7: Гайд інтерв'ю з респондентом 3 на тему діяльності української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС

Додаток 8: Інтерв'ю з респондентом 3 на тему діяльності української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС

Додаток 9: Гайд інтерв'ю з респондентом 4 на тему залучення закордонних українців до дипломатичної діяльності України

Додаток 10: Інтерв'ю з респондентом 4 на тему залучення закордонних українців до дипломатичної діяльності України

АНОТАЦІЯ.....	89
----------------------	-----------

ВСТУП

Початок повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України 22 лютого 2024 р. призвів до розриву дипломатичних відносин із країною-агресором і значно вплинув на спосіб взаємодії України з рештою світу. В умовах російської збройної агресії українські дипломати зіткнулися з численними новими викликами, намагаючись одночасно здобути підтримку потенційних союзників, протидіяти контрдипломатичним заходам РФ на багатосторонніх міжнародних форумах (наприклад, в ООН), наполягати на обопільному дотриманні міжнародно-правових норм, реагувати на кіберзагрози та вистояти в боротьбі наративів про перебіг конфлікту.

Таке різноманіття нагальних завдань спонукало українську дипломатію до пошуку альтернативних шляхів комунікації, зокрема в цифровому просторі. Крім того, висока активність громадянського суспільства та спільність його цілей із цілями уряду сприяли активному долученню до дипломатичного процесу неурядових організацій, діячів культури та спорту, активістів тощо. Внаслідок цього, одночасно з безперервним функціонуванням закордонних дипломатичних установ виникли й набули поширення неklasичні форми дипломатії. Вони мають неофіційний і часто фрагментарний характер, однак в умовах політичної кризи, спричиненої збройною агресією РФ, стали невід'ємною частиною дипломатичної практики України.

Однак необхідно враховувати, що повномасштабне військове вторгнення РФ до України триває вже понад два роки, тому підхід до дипломатії, зокрема неklasичної, потребує переосмислення й орієнтації на довгострокову перспективу. До широкого переліку завдань українських дипломатів слід додати також необхідність утримувати увагу союзників і запобігти їхній втомі від проблем України, що набуває особливої актуальності зокрема на тлі ескалації ізраїльсько-палестинського конфлікту, активізації тероризму на Близькому Сході та наближення виборчих кампаній у деяких державах-союзниках України. Адаптація

некласичних форм дипломатії до складних умов тривалого збройного конфлікту створює суттєвий виклик, але водночас викликає значну дослідницьку цікавість.

Актуальність роботи полягає в тому, що застосування інструментів некласичної дипломатії в умовах повномасштабного військового вторгнення РФ до України стикається з численними викликами, які можна виявити в межах цього дослідження й подолати шляхом розробки практичних рекомендацій на їхній основі.

Мета роботи – з'ясувати процес розвитку та застосування некласичних форм дипломатії України в сучасному міжнародному середовищі, сформованому збройною агресією РФ проти України.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні **завдання**:

- схарактеризувати некласичні форми дипломатії шляхом їхнього порівняння з класичними;
- виокремити некласичні форми дипломатії, що застосовуються в сучасному міжнародному середовищі;
- встановити місце некласичних форм дипломатії в зовнішній політиці незалежної України й відтворити процес їхнього розвитку;
- виявити суспільні чинники розвитку некласичної дипломатії України;
- з'ясувати спосіб взаємодії між державою та громадянським суспільством у здійсненні некласичних форм дипломатії України;
- визначити особливості сучасної дипломатичної діяльності України на прикладах конкретних форм некласичної дипломатії.

Об'єктом дослідження є некласичні форми дипломатії України.

Предмет дослідження: особливості застосування некласичних форм дипломатії України на практиці в умовах російської військової агресії.

Методологія дослідження: Основним методом дослідження є аналіз літератури (desk research). В емпіричній частині роботи для виявлення специфічних ознак некласичних форм дипломатії та особливостей їхнього здійснення було застосовано метод дослідження випадків (case study), а також проведено

напівструктуровані експертні інтерв'ю. Зміст роботи викладено згідно з хронологічним (історичним) підходом.

Опис використаної літератури: У процесі дослідження були використані первинні джерела – праці дослідників класичної (Г. Ніколсон, Г. Моргентау, Дж. Най) та некласичної (М. Вайт, Г. Булл, П. Шарп, П. Джонс, В. Берчфілд) дипломатії, а також вторинні – посібники й наукові статті, що містять стислий огляд доробку Е. Сатоу, Дж. Дер Деріана, Л. Даймонд тощо та низка тематичних онлайн-ресурсів (наприклад, офіційна сторінка Інституту багатотрекової дипломатії). Основними джерелами інформації про характерні риси класичної та некласичної дипломатії стали посібники "Essence of Diplomacy" (К. Джонссон, М Голл) та "Track Two Diplomacy in Theory and Practice" (П. Джонс) відповідно.

Для дослідження розвитку некласичних форм вітчизняної дипломатії були застосовані нормативні акти, що регулюють здійснення дипломатії та зовнішньої політики України, а також стратегічні документи Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 рр., Проєкт Плану відновлення України тощо). Опис суспільних чинників розвитку некласичної дипломатії України засновано на результатах соціологічних досліджень (Центр Разумкова, соціологічна група «Рейтинг»), працях "In Search of Sustainability: Civil Society in Ukraine" М. Гош, "Without the State. Self-Organization and Political Activism in Ukraine" Е. Ченнел-Джастіс та "The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations" Г. Алмонда й С. Верби, маніфестах громадянського суспільства України тощо.

Серед матеріалів для дослідження української дипломатичної практики – стратегічні документи й нормативні акти України, звіти інституцій Європейського Союзу, тематичні онлайн-ресурси та інформація, отримана від експертів під час інтерв'ю.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

У вступі описана актуальність роботи, визначені її мета й завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологія, а також наведений перелік використаних для дослідження джерел. Основна частина роботи складається з трьох розділів:

- У першому розділі виявлено основні ознаки неklasичної дипломатії шляхом її порівняння з класичною на основі аналізу теоретичних праць, а також описані основні форми неklasичної дипломатії, що мають потенціал застосування в українській дипломатичній практиці та розглядатимуться в наступних розділах.
- Другий розділ висвітлює процес розвитку неklasичних форм дипломатії в незалежній Україні, охоплюючи вдосконалення підходів держави до цього питання протягом 1991-2022 рр., а також становлення громадянського суспільства України як потенційного актора міжнародних відносин і його поступове залучення в дипломатичну діяльність.
- Третій розділ заснований на аналізі практичних аспектів здійснення трьох неklasичних форм дипломатії (культурної дипломатії, парадипломатії та громадянської дипломатії) в умовах збройної агресії РФ, виявляє шляхи координації дипломатичних зусиль держави та громадянського суспільства й основні виклики для здійснення неklasичної дипломатії України, що вможливорює пошук потенційних способів їх подолання.

В заключній частині кваліфікаційної роботи наведені висновки, список використаних джерел (90 найменувань) і додатки, що містять гайди для інтерв'ю та відповіді, надані респондентами.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕКЛАСИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРНІ РИСИ

1.1. Поняття й завдання неklasичної дипломатії

Дипломатія є багатовимірною й передбачає безперервну комунікацію між різними акторами з використанням широкого переліку інструментів – вона відбувається, серед іншого, завдяки відкриттю державами посольств, культурно-освітніх та інших установ за кордоном, організації спеціальних місій, багатосторонніх міжнародних форумів, проведенню переговорів і медіації, таємному збору інформації за допомогою служб розвідки тощо. Дипломатична діяльність зберігає свою актуальність на тлі поглиблення та врізноманітнення міжнародних зв'язків унаслідок глобалізації та виникнення транскордонних проблем, однак зазнає постійних змін, адаптуючись до нових викликів, і розвивається разом із суспільством, в інтересах якого діє. З огляду на це, поступово виникають нові форми дипломатичних відносин, способи їхнього встановлення та підтримки, на позначення яких у цій роботі буде застосовано термін «неklasичні форми дипломатії».

Для того, щоб дати неklasичним формам дипломатії чіткіше визначення, в цьому розділі доцільно виявити характеристики традиційного дипломатичного процесу.

Термін «дипломатія» через складність означуваного ним явища можна розтлумачити багатьма способами. Наприклад, Велика енциклопедія Ларусс визначає її одночасно як «дію та спосіб репрезентації держави в іншій країні чи на міжнародних переговорах», «галузь політичної науки, присвячену міжнародним відносинам» та «зовнішню політику держави, уряду» [1, с. 1-2]. Кожне з цих визначень окреслює певний аспект дипломатії, розглядаючи її відповідно як важливий інструмент захисту інтересів держави, окрему галузь експертизи та складний динамічний процес, що чинить безпосередній вплив на життя суспільства. Широкий перелік тлумачень цього терміну подає також «Словник

дипломатії» Дж. Берриджа та Л. Ллойд, що розглядає її водночас як «здійснення відносин між суверенними державами за допомогою посадових осіб, які перебувають у своїй країні чи за кордоном та є представниками дипломатичної служби або тимчасовими дипломатами», навичку «застосування такту при взаємодії з людьми», «будь-яку спробу сприяти міжнародним переговорам у кризових обставинах» і сукупність «ненасильницьких способів здійснення зовнішньої політики» [2, с. 97-98]. Доповнюючи уявлення про дипломатію як важливий інструмент збереження безперервності міжнародних відносин та усунення гострих суперечностей між їхніми учасниками, дослідники зберігають і її тісний зв'язок із політикою держави. На проблему хибних уподібнень указував і британський дипломат Г. Ніколсон, засвідчуючи вживання слова «дипломатія» у п'яти різних значеннях – як синоніму до термінів «зовнішня політика», «переговори», на позначення способу здійснення переговорів, кар'єри в дипломатичній службі чи такту й «уміння проводити міжнародні переговори» [3, с. 13]. Внаслідок подібних розбіжностей, поняття дипломатії досі часто сприймають як тотожне термінам «міжнародні відносини» чи «зовнішня політика», хоча сучасні дослідники намагаються уникати термінологічної плутанини, відокремлюючи ці явища одне від одного [4, с. 17]. Надалі без заперечення тісного зв'язку дипломатії з зовнішньою політикою держави вона розглядатиметься насамперед як процес комунікації між акторами міжнародних відносин.

Саме до цього аспекту привертає увагу широковідоме визначення класичної дипломатії, запропоноване сером Е. Сатоу: «дипломатія – застосування розуму й такту до здійснення офіційних відносин між урядами незалежних держав», що здійснюють рівноправну взаємодію в «суспільстві цивілізованих націй» [5, с. 129]. Дослідник наголошує на провідній ролі держави в міжнародних відносинах і вбачає в її здатності провадити дипломатичну діяльність ознаку суверенітету, визнаного іншими акторами. Отже, за Е. Сатоу, класичні дипломатичні відносини встановлюють між собою незалежні держави, наділені зовнішнім суверенітетом та, принаймні формально, рівними можливостями, які взаємодіють у міжнародному середовищі завдяки спеціально призначеним і відповідно вповноваженим

дипломатичним агентам. До царини традиційної дипломатії належить і представництво держав у міжнародних організаціях.

Зважаючи на роль дипломатії в суспільстві, можна виокремити три її ключові ознаки. По-перше, дипломатичний апарат будь-якої держави є інституціоналізованим, тобто має чітку структуру (постійні дипломатичні представництва та профільні урядові відомства) й дотримується у своїй діяльності міжнародно-правових норм (наприклад, Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 р., Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями 1969 р. тощо). По-друге, дипломатії притаманна ритуалізація, що виявляється зокрема в існуванні уніфікованої міжнародної системи дипломатичних посад і рангів та дотриманні дипломатичного протоколу, який встановлює порядок призначення та припинення повноважень дипломатичних агентів, надання дипломатичного імунітету та привілеїв тощо. Дотримання усталених правил і процедур дипломатичних відносин є повторюваним, наділене символічним значенням і має колективну цінність для дипломатів, формуючи їхню професійну культуру [6, с. 42]. Ритуалізація значною мірою сприяє формуванню взаємних очікувань, спрощує передбачення дій інших акторів (наприклад, завдяки дотриманню дипломатами принципу взаємності) та стабілізує систему міжнародних відносин. У такий спосіб відбувається постійне відтворення міжнародного суспільства, тобто відносно сталої сукупності акторів, що безперервно взаємодіють один із одним та зберігають ознаки політичних і соціальних інституцій [6, с. 119]. У наступних розділах цієї роботи буде приділено значну увагу інституціоналізації, ритуалізації дипломатії та її ролі у відтворенні міжнародного суспільства для глибшого аналізу відмінностей між класичними й некласичними формами дипломатичних відносин.

Класична дипломатія стала важливим об'єктом вивчення для представників течії реалізму, які вважають провідним актором міжнародних відносин суверенну державу. Здійснюючи дипломатичні відносини між собою, держави просувають свої національні інтереси та підтримують баланс сил в анархічному міжнародному середовищі, де відносно слабші актори можуть збільшити свою силу (тобто

здатність впливати на поведінку інших) шляхом створення коаліцій і політичних блоків для стримування сильніших. Наприклад, на погляд Г. Моргентау, дипломатія є водночас важливим елементом сили держави на міжнародній арені й необхідним інструментом, що в умовах конкуренції держав за збільшення відносної сили дозволяє їм взаємодіяти так, щоб забезпечити передумови для стійкого «миру через пристосування» (peace through accommodation) своїх дій до спектру національних інтересів і можливостей для їх досягнення [7, с. 563]. Описуючи практичний вимір дипломатії, дослідник називає основним її інструментом прийняття іноземних послів і відкриття посольств держави за кордоном, а очевидним викликом для неї вважає розвиток сучасних засобів комунікації. Цей приклад ілюструє загальну схильність реалістів до обмеження кола акторів дипломатичних відносин і методів, що вони застосовують.

Лібералізм, або ліберальний інтернаціоналізм, відмовляється від розгляду держави як «чорної скриньки» (“black box”) та зосереджується переважно на внутрішніх відносинах між владою та суспільством, наділяючи їх визначальним впливом на зовнішню політику держави. Представники лібералізму доповнюють перелік акторів міжнародних відносин міжнародними організаціями, групами інтересів, транснаціональними компаніями тощо, які діють у міжнародному середовищі нарівні з національними державами. Крім того, лібералізм убачає запоруку стабільності міжнародної системи в дотриманні норм міжнародного права, збереженні практик та інституцій, що сприяють виникненню так званих міжнародних режимів (міжурядових домовленостей, що регулюють відносини співзалежності між акторами) і, відтак, стимулів до кооперації [8, с. 16]. Попри це, лібералізм зберігає характерний для реалізму погляд на дипломатію як на інструмент просування національних інтересів держав. Наприклад, Дж. Най, автор понять «м'якої сили» та «комплексної співзалежності», зазначає, що міжнародні режими «сприяють здійсненню дипломатії, допомагаючи сильним акторам здійснювати численні та різноманітні інтереси, не перешкоджаючи один одному» [6, с. 18]. З іншого боку, дослідники відзначають, що на тлі розвитку міжнародних режимів і зростання їхнього впливу на міжнародні відносини, професійна

дипломатія вже не є незамінною та може втрачати своє першорядне значення, поступаючись іншим механізмам взаємодії акторів за сприяння міжнародних інституцій [9, с. 50].

Значних змін сприйняття науковцями дипломатичного процесу, його учасників і завдань зазнало у другій половині ХХ століття, після виникнення англійської школи міжнародних відносин. Представники цього теоретичного напрямку досліджували міжнародні відносини на системному рівні, послуговуючись надбанням історії та соціології. Вони відмовилися від притаманної реалізму та лібералізму маргіналізації дипломатії й почали розглядати її як окрему інституцію, здатну чинити конститутивний вплив на міжнародне суспільство. Наприклад, науковець першого покоління англійської школи М. Вайт убачав у дипломатії «головну інституцію (the master-institution) міжнародних відносин», що виявляє себе в формі посольств або міжнародних конференцій [10, с. 113]. Розглядаючи розвиток міжнародного суспільства як історичний процес, дослідник запропонував три підходи до здійснення міжнародних відносин: реалістичний (макіавеллістський), раціоналістичний (гроціанський) та революційний (кантіанський). Перший не передбачає існування міжнародного суспільства та сприймає дипломатію як один із інструментів реалізації національних інтересів; другий визнає дипломатію, міжнародне право та баланс сил інституціями, що підтримують існування міжнародного суспільства; третій стверджує, що міжнародні відносини є не лише зв'язками між державами, але й зв'язками між людьми [11, с. 104-105]. Цей підхід частково відображає реальні зміни в колі акторів і способах здійснення дипломатії.

Представники другого покоління англійської школи (Г. Булл, А. Вотсон) дослідили соціальне підґрунтя дипломатії, значно розширивши уявлення про її призначення та акторів. Спираючись на ідеї М. Вайта, Г. Булл стверджує, що дипломатія може здійснюватися між державами, міжнародними організаціями, частково визнаними державними утворами, національними рухами тощо та має «формувати зв'язки між одним народом (people) чи політичною системою та іншим» [12, с. 158-159]. Існуючи в суспільстві та розвиваючись під його впливом,

дипломатія повинна діяти в інтересах не лише держав, але й їхніх громадян. Висвітлюючи роль дипломатії в реалізації зовнішньої політики держави, дослідник доповнив перелік її завдань необхідністю «донести іншим урядам і народам обрану лінію політики, спробувати пояснити та вмотивувати для них цю політику і, коли це необхідно, заручитися їхньою підтримкою чи нейтралізувати опозицію до її здійснення – якщо можливо, за допомогою аргументації та переконання», що деякою мірою окреслює мету й інструменти сучасної публічної дипломатії [12, с. 158]. Прикметно, що дослідник також визнає можливість здійснення неінституціоналізованої (*ad hoc*) дипломатії, коли актори не мають можливості або наміру підтримувати між собою постійні відносини, а спільні для них правила та норми щодо дипломатичного процесу не були узгоджені чи втратили ефективність.

Також Г. Булл розширив уявлення про основні функції дипломатії, виокремивши серед них, окрім комунікації між лідерами держав, укладання міжнародних договорів і збору інформації про стан справ за кордоном, ще дві – дипломатія, долаючи розбіжності між акторами, сприяє зниженню міжнародного тиску та символізує існування міжнародного суспільства як спільноти держав, що постійно взаємодіють одна з одною через спеціальні установи за загальновизнаними правилами [12, с. 165-166].

Концепт міжнародного суспільства є одним із основних для представників англійської школи, тому ідеї Г. Булла та його однодумців знайшли свій розвиток у працях третього покоління науковців (Т. Данна, Дж. Дер Деріана, К. Ройс-Сміта). Вони розглядають дипломатію як систему, що вбудована в міжнародне суспільство, розвивається разом із ним і сама чинить на нього деякий конститутивний вплив. Наприклад, Дж. Дер Деріан зазначає, що дипломатію зумовлюють, підтримують, відтворюють та видозмінюють складні й суперечливі відносини між акторами міжнародних відносин [6, с. 21]. Продовжуючи думку Г. Булла та А. Вотсона про те, що дипломатія забезпечує простіше й ефективніше функціонування міжнародної системи, дослідник визначає її основну функцію терміном «медіації відчуження». За Дж. Дер Деріаном, дипломатія активно розвивається, коли виникає потреба подолати несприятливі наслідки взаємного

відчуження акторів один від одного, дезінтеграції та розпаду спільнот, заснованих на спільних цінностях, інтересах і зовнішньополітичних прагненнях.

Послугуючись генеалогічним підходом, дослідник виділив шість парадигм аналізу дипломатичної культури: міфодипломатію, протодипломатію, дипломатію, антидипломатію, неодипломатію та техnodипломатію (або цифрову дипломатію) [13, с. 359]. Ідея дипломатії тут тісно пов'язана з утворенням національних держав і їхніх постійних дипломатичних представництв; антидипломатія заснована на медіації «внутрішнього відчуження в новостворених державах», що виникає під впливом революцій; неодипломатія обстоює «єдність народів і класів попри державні кордони», характеризується використанням пропаганди та створенням міжнародно визнаних норм дипломатичних відносин; техnodипломатія передбачає комунікацію на глобальному рівні, значну роль наукового знання й недипломатичної експертизи в зовнішній політиці держав [14, с. 359]. Кожен із цих етапів розвитку дипломатії пов'язаний із певними історичними подіями, що суттєво змінили доступне їй коло акторів та інструментів, однак із огляду на безперервність і мінливість дипломатичного процесу, їх не обов'язково чітко відокремлювати одне від одного, сприймати як завершені та лінійні.

Значною мірою спирається на доробок англійської школи автор дипломатичної теорії міжнародних відносин П. Шарп, визначаючи головною рисою сучасного міжнародного середовища те, що «народи живуть в умовах відокремленості один від одного, і навіть якщо вони не розділені фізично, відчуття відокремленості визначає їхні відносини» [15, с. 10]. Відтак, головним завданням дипломатії стає, подібно до «медіації відчуження» Дж. Дер Деріана, управління відносинами відокремленості. В цих умовах дипломатична професійна культура, попри долучення до дипломатії нових акторів, посідає важливе місце в функціонуванні міжнародної системи, пропонуючи особливий «дипломатичний» спосіб її осмислення та перетворення.

Активно послугується терміном «міжнародне суспільство» й соціальний конструктивіст А. Вендт, який приділяє значну увагу соціалізації акторів міжнародних відносин, тобто засвоєнню ними загальноприйнятих правил і норм та

формуванню їхніх «ідентичностей та інтересів» [16, с. 170]. Дипломатія не є єдиним чи основним способом міжнародної соціалізації, однак вона відіграє суттєву роль у формуванні ідентичності акторів у процесі комунікації.

Розмаїття поглядів на дипломатію, її завдання та роль у міжнародному середовищі відображає широкий спектр можливих способів здійснення міжнародних відносин поза класичною дипломатією послів, призначених суверенними державами. Форми дипломатії, засновані на залученні інших акторів і способів комунікації між ними, для цілей цієї роботи будуть названі некласичними. В наступних розділах буде виокремлено основні різновиди некласичної дипломатії та визначено особливості їхнього застосування в сучасній дипломатичній практиці України.

1.2. Форми некласичної дипломатії та їхнє місце в сучасній системі дипломатичних відносин

Сучасну дипломатію від класичної відрізняє те, що в ній бере участь широке коло акторів, окрім суверенних держав і міжурядових організацій: частково визнані державні утвори, національні рухи, неурядові міжнародні організації, організоване громадянське суспільство тощо. Крім того, поширюються відносно нові форми дипломатії, засновані насамперед на застосуванні новітніх технологій і розширенні контактів між людьми – наприклад, медіація конфліктів, публічна, цифрова, громадянська дипломатія та інші. Ці зміни в дипломатичній практиці дослідники пов'язують зі впливом глобалізації, ускладненням співзалежності між акторами, поглибленням транскордонних проблем, стрімким технологічним прогресом і спрощенням доступу до інформації про зовнішню політику держав [17, с. 15]. Із переходом від так званої «клубної» дипломатії цивілізованих суверенних держав до багаторівневої «мережевої» взаємодії багатьох гравців дипломатія набула глобального виміру, а міжнародне середовище, що об'єднує різних за статусом, структурою та впливовістю акторів, стало багатостейкголдерським.

Унаслідок цих змін, дипломатія також стала багаторівневою, або багатотрековою (multi-track diplomacy). Перші спроби розробити концепт багатотрекової дипломатії в науковій літературі (Дж. Монтвіль, Р. Фішер, Г. Сондерс, Л. Даймонд тощо) були здійснені в 1980-1990-х рр. і стосувалися переважно медіації конфліктів, до якої дедалі активніше долучалися неурядові актори. Термін «багатотрекова дипломатія» належить Л. Даймонд та «об'єднує всі аспекти медіації від роботи окремих громадян на місцевому рівні до найвищого рівня зустрічей голів держав», залучаючи до дипломатичного процесу всі рівні суспільства [18]. Спільно з Дж. Макдональдом дослідниця виокремила дев'ять треків дипломатії, залежно від її учасників, та об'єднала їх у єдину модель, де треки є рівноправними та пов'язані між собою (дод. 1). Розвиває ідею багатотрекової дипломатії Д. Чігас, розміщуючи її в контексті вирішення збройних конфліктів за допомогою інтервенції третьої сторони (медіації). На думку дослідниці, у складних конфліктах досягнення миру можливе лише тоді, коли до їхнього вирішення рівноправно залучені політичні еліти, лідери думок із громадянського суспільства, а також люди та спільноти на місцевому рівні [19, с. 22]. Своє міркування науковиця узагальнює у вигляді піраміди, на ярусах якої розташовані основні учасники переговорів і ролі, які вони можуть виконувати, втручаючись у конфлікт у якості третьої сторони (дод. 2). До цієї моделі наближається дипломатичний процес в Україні в період ескалації військової агресії РФ, у якому беруть участь професійні дипломати, представники експертної спільноти, активісти, лідери думок, користувачі соціальних мереж тощо. Для цілей цього дослідження застосовано спрощену моделлю багатотрекової дипломатії, яка класифікує стейкхолдерів лише за рівнем взаємодії без уточнення їхньої сфери діяльності та бере до уваги чотири основні дипломатичні треки.

Дипломатією першого треку називають офіційні дипломатичні відносини між урядами суверенних держав, що здійснюються за допомогою вповноважених дипломатичних агентів. Дипломатія першого треку, попри свою високу інституціоналізацію й численні ритуали, якими супроводжується її здійснення, також може набувати неklasичних форм. Одним із прикладів цього є «трикутна

дипломатія» (triangular diplomacy), вперше описана Г. Кіссінджером на прикладі взаємодії між США, СРСР і Китаєм під час Холодної війни й досліджена детальніше В. Берчфілд та А. Янгом для аналізу відносин між США, ЄС та Росією після початку російської агресії проти України. Дослідники розуміють «трикутну дипломатію» як «координовану діяльність двох держав (які узагальнено називають “базою”), спрямовану на зміну поведінки іншої держави (“цілі”» [20, с. 9]. Трикутна дипломатія відрізняється від тісної тристоронньої тим, що її учасники не є цілковито незалежними один від одного: держави «базис» узгоджують свої дії, проводячи спільну політику щодо «цілі», а цільова держава, своєю чергою, може вживати заходів, спрямованих на підрив їхньої співпраці.

Терміном «дипломатія другого треку», за визначенням П. Джонса, називають «неофіційний діалог, зазвичай між двома сторонами конфлікту, що часто здійснюється за сприяння неупередженої третьої сторони й за участі осіб, які мають міцні зв'язки з їхніми офіційними спільнотами, спрямований на співпрацю в пошуку нових шляхів подолання суперечностей чи на обговорення альтернативних підходів до вирішення гострих політичних питань» [19, с. 24]. Дипломатія другого треку, завдяки активному залученню недержавних акторів, може стати основним способом комунікації між акторами у кризових ситуаціях, коли офіційні дипломатичні відносини розриваються чи втрачають ефективність (наприклад, під час збройних конфліктів або революцій). Часто вона передбачає залучення третьої сторони та здійснення медіації. Участь у цьому процесі можуть брати вповноважені сторонами конфлікту представники громадянського суспільства (колишні політичні діячі, науковці, громадські активісти тощо). З огляду на це, дипломатію другого треку також називають громадянською. Громадянська дипломатія може здійснюватися за сприяння держави, коли на переговорах її представляють громадські організації чи призначені нею окремі особи. В зарубіжній науковій літературі це явище отримало назву “state-led citizen diplomacy” [4, с. 524-525]. Можна вважати, що ця форма дипломатії, притаманна насамперед демократичним правовим державам, дедалі активніше застосовується в дипломатичній практиці України, зберігаючи водночас гнучкість і системність міжнародної взаємодії.

Участь у дипломатичному процесі недержавних акторів дозволяє зміцнити довіру між сторонами конфлікту, доповнити експертизу фахових дипломатів знаннями з різних галузей та розробити креативні підходи до вирішення проблем. Коли дипломатія другого треку передує офіційній чи відбувається одночасно з нею, дослідники часто вважають її другорядною, розглядаючи як спосіб формування порядку денного офіційних переговорів [19, с. 26]. Паралельне здійснення дипломатії першого та другого треків поширене під час медіації збройних конфліктів та відоме як «подвійна дипломатія» (twin-track diplomacy) [2, с. 374].

Риси дипломатії першого та другого треків поєднує напівофіційна дипломатія треку 1.5, у якій професійні дипломати та політичні діячі беруть участь як приватні особи. Зважаючи на те, що вони переважно виконують функції медіаторів, не вдаючись до офіційних каналів дипломатичної комунікації, ця форма дипломатії відома також як непряма дипломатія (back-channel diplomacy) та використовується насамперед для переговорів із невизнаними або частково визнаними акторами міжнародних відносин [19, с. 19]. Характерною рисою непрямой дипломатії є секретність, тобто непублічність перемовин та їхніх результатів, що надає стейкхолдерам можливість вільно висловлювати свої інтереси й генерувати ідеї без ризику репутаційних втрат. Низка дослідників, маючи на увазі дипломатію треку 1.5, також використовують термін «жорстка дипломатія другого треку» (hard track two diplomacy) [19, с. 20].

Дедалі більшого поширення набуває дипломатія третього треку, що застосовується зокрема для вирішення збройних конфліктів. Вона являє собою різновид громадянської дипломатії, однак третій трек дипломатії не тотожний другому. Якщо дипломатію другого треку здійснює організоване громадянське суспільство, то третій трек передбачає «побудову або відновлення розірваних відносин на лінії зіткнення між пересічними громадянами у спільнотах» [21]. Він заснований на встановленні контактів між людьми, здійснюється на локальному рівні та поєднує з підходом «згори вниз» також підхід «знизу вгору», за якого вирішальне значення мають самоорганізація та індивідуальні ініціативи.

Дипломатія другого та третього треків в умовах російської військової агресії посідає дедалі вагомніше місце в зовнішній політиці України, тому вона стане основним об'єктом дослідження наступних розділів цієї роботи.

Досліджуючи дипломатичну діяльність України в період кризи, слід зважати на те, що він супроводжується не лише стрімким розвитком неklasичних форм дипломатії, але й здійсненням так званої контрдипломатії з боку ворога. Контрдипломатія виникає в разі значних розбіжностей в інтересах уряду та громадян чи у випадку слабкості встановлених норм взаємодії між акторами, коли дипломатія, офіційна та неформальна, втрачає свою ефективність [22, с. 4-5]. Контрдипломатія – інструмент свідомого продовження чи поглиблення конфлікту, обходу норм і правил, уникнення певних політичних рішень, тому вона може стати суттєвим викликом для дипломатів і вимагати активних контрзаходів.

1.3. Методологічна основа дослідження неklasичних форм дипломатії України

Із огляду на те, що причиною та водночас метою змін у вітчизняній дипломатичній практиці є формування нової ідентичності України в міжнародному середовищі, а неklasичні форми дипломатії стають, серед іншого, потужним інструментом протидії ворожим наративам в інформаційному просторі та чинять значний вплив на висвітлення подій в Україні, основною теоретичною рамкою цього дослідження обрано конструктивізм.

Окрім аналізу літератури, ця робота заснована на використанні якісних методів збору інформації – дослідженні випадків (також дослідження ситуацій, кейс-стаді) та експертних напівструктурованих інтерв'ю.

Метод кейс-стаді знайшов широке застосування в соціальних науках, зокрема в політичній науці (Р. Даль, А. Лейпхарт, Т. Скокпол) та міжнародних відносинах (Г. Аллісон). Попри розвиток технологій обробки статистичних даних і значну увагу науковців до великих вибірок, кейс-стаді не втрачає своєї актуальності. Дослідження ситуацій перебуває на межі між якісними та кількісними методами,

залежно від кількості обраних для аналізу випадків [23, с. 43]. Цей метод дає науковцю певну свободу, дозволяючи йому обмежитися ґрунтовним дослідженням єдиного випадку (прикладом цього є праця А. Лейпхарта «Політика узгодження», присвячена політичній культурі громадян Нідерландів) чи показати розмаїття проявів певної ознаки в різних ситуаціях, однак також висуває до нього низку вимог. Усі обрані для дослідження випадки мають бути прикладами чітко визначеного явища або процесу, мати спільну ознаку для порівняння й передбачати можливість аналізу на одному рівні [23, с. 44-48]. Кейси, проаналізовані в межах цієї роботи, охоплюють застосування дипломатії другого та третього треків у культурній дипломатії, парадипломатії та під час участі України в міжнародних форумах на прикладі Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. Усі вони є прикладами застосування інструментів некласичної дипломатії, виявляють ознаки адаптації до умов тривалого збройного конфлікту та є проявами зовнішньої політики України, що дозволяє досліджувати їх на національному та регіональному рівнях. Часто метод кейс-стаді поєднується з відтворенням процесів (process tracing), що відрізняє його від дослідження великих вибірок [24, с. 6]. У межах цієї роботи ця особливість дозволяє прослідкувати розвиток некласичних форм дипломатії України та зміни в їхньому здійсненні, пов'язані з продовженням збройної агресії РФ проти України.

Щоб доповнити інформацію, отриману в результаті аналізу літератури, даними про практичні аспекти застосування некласичних форм дипломатії України, для написання емпіричного розділу цього дослідження було проведено інтерв'ю з фахівцями в кожній із перелічених вище галузей. Метод інтерв'ю був детально описаний українськими (О. Богдан, В. Паніотто, Н. Харченко) й зарубіжними (М. Стру, Д. Аллес та ін.) дослідниками. Частина відповідей експерти надали письмово, але більшість інтерв'ю було проведено особисто. Особисте інтерв'ю є одним із найпоширеніших підходів до інтерв'ювання, особливо в умовах браку ресурсів для формування фокус-груп [25, с. 199]. Воно дозволяє глибоко дослідити індивідуальне сприйняття респондентом певного явища та виявити нові риси малодосліджених явищ, одним із яких є й некласичні

форми дипломатії України. Форма інтерв'ю – напівструктурована, що дає можливість модифікувати перелік і форму запитань під час розмови з респондентом, щоб отримати більш точну та повну інформацію [26, с. 360].

При дослідженні застосування інструментів неklasичної дипломатії в зовнішній політиці України «в сучасному міжнародному середовищі» йдеться насамперед про період із початку повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р., коли неklasична дипломатія набула широкого практичного використання, чому присвячений третій (емпіричний) розділ цієї роботи. Другий (історичний) розділ, у якому розглянуто появу та розвиток неklasичних форм української дипломатії, охоплює весь період незалежності України з особливим акцентом на змінах, спричинених Революцією гідності 2013- 2014 рр. Отже, загальні хронологічні рамки дослідження охоплюють 1991- початок 2024 р.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

Дипломатія може набувати різних форм, залучати багатьох акторів і передбачати застосування різних інструментів. Для цілей цього дослідження як класичний визначено дипломатичний процес, що здійснюють фахові дипломати, які представляють суверенні держави в закордонних дипломатичних установах і при міжнародних організаціях. Форми дипломатії, що виходять за межі офіційної комунікації між державами, названо некласичними. Представники течій реалізму та лібералізму теоретизують насамперед класичну дипломатію. Значно більшу увагу її некласичним формам приділяють представники англійської школи міжнародних відносин (М. Вайт, Г. Булл, Дж. Дер Деріан, П. Шарп та ін.) і конструктивізму, що був обраний за теоретичну рамку дослідження.

Некласичні форми дипломатії набувають особливої актуальності у кризових ситуаціях і є відповіддю на виникнення т. зв. багатостейкгольдерського міжнародного середовища, що відрізняється від багатостороннього залученням не лише держав, але й представників громадянського суспільства, бізнесу, наукової та мистецької спільноти тощо. Сучасна дипломатія в цих умовах стає багатотрековою. Відповідно до залучених акторів, можна виділити перший трек, що охоплює класичну дипломатію; другий, що передбачає залучення організованого громадянського суспільства (тобто громадянську дипломатію); проміжний трек 1.5, у якому фахові дипломати та політичні діячі беруть участь як приватні особи; та третій трек, що передбачає здійснення громадянської дипломатії на місцевому рівні. Це дослідження присвячене розвитку дипломатії треків 1.5, 2 та 3 в незалежній Україні та застосуванню різних її форм у період після повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України.

Серед основних методів дослідження – аналіз літератури, дослідження випадків (кейс-стаді) й напівструктуровані експертні інтерв'ю.

РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ НЕКЛАСИЧНИХ ФОРМ ДИПЛОМАТІЇ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

2.1. Розвиток підходів держави до неklasичних форм дипломатії та їхнього застосування

Сьогодні неklasична дипломатія України представлена багатьма формами (публічна, громадянська, безпекова, цифрова дипломатія, парадипломатія тощо) та залучає, разом із державними інституціями, представників громадянського суспільства, закордонних українців, голів міст і громад, відомих осіб та пересічних українців. Її розвиток значно поживався з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України в лютому 2022 р., однак відбувався поступово протягом усього періоду незалежності України. На цей процес значною мірою вплинуло визнання незалежності України, Революція гідності й ескалація російської збройної агресії. Зважаючи на це, можна виокремити три його етапи: становлення української дипломатії в 1991-2014 рр., активізацію громадянського суспільства у 2014-2021 рр. та пошук альтернатив класичній дипломатії протягом 2022-2024 рр. Цей розділ окреслює характерні риси кожного з зазначених періодів та виявляє основні виклики, якими супроводжувалося здійснення неklasичної дипломатії України.

Перше десятиліття незалежності України характеризувалося значним впливом радянського спадку на українську дипломатію, недостатнім правовим забезпеченням дипломатичної служби та нечіткістю її інституційної структури. Поступово здобуваючи зовнішній суверенітет як повноправний суб'єкт міжнародних відносин, Україна зіткнулася з потребою встановлення дипломатичних зв'язків із багатьма державами, необхідністю відкриття закордонних дипломатичних установ і постійних представництв при міжурядових міжнародних організаціях. Їхні «статус, завдання та функції», порядок надання і припинення повноважень дипломатичних представників уперше визначило Положення про дипломатичне представництво України за кордоном від 1992 р [27,

п. 1]. Навіть чітко врегульоване національним законодавством, відкриття мережі українських посольств було значно сповільнене недостатнім матеріально-фінансовим, технічним і кадровим забезпеченням їхньої діяльності. На початку 1994 р. Україна мала дипломатичні відносини зі 132 державами, однак лише в одній із чотирьох країн діяло українське посольство [28, с. 627-628]. Нестача кваліфікованих дипломатів і фінансування обмежила можливості для відкриття посольств і була частково компенсована вищезазначеним Положенням, яке дозволяє дипломатичним представництвам України виконувати консульські функції, а одному дипломату – одночасно представляти Україну в кількох державах або в державі та міжнародній організації. Українські дипломати також можуть виконувати консульські функції [27, п. 3, 9]. Професіоналізація дипломатії незалежної України розпочалася лише 1996 р. з відкриттям Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ [29, с. 7-8]. Зважаючи на консервативність традиційної дипломатії й велику кількість викликів, перед якими вона постала, неklasичні форми дипломатії України перебували поза увагою держави, розвивалися без її підтримки спонтанно й безсистемно.

Поширеною формою неklasичної дипломатії в ранній період незалежності України була діяльність Всесвітніх форумів українців, що об'єднують представників громадських організацій, заснованих українською діаспорою. Перший із них відбувся 1992 р. в Києві за участі понад 1,5 тис. делегатів із 26 країн [30]. 1993 р. за його рішенням була створена Українська Всесвітня Координаційна Рада, що мала сприяти розбудові в Україні громадянського суспільства, задоволенню національно-культурних потреб закордонних українців і поглибленню зв'язків українських громад за кордоном із Україною [31]. Також за межами України діяв Світовий конгрес українців (протягом 1967-1993 рр. – Світовий конгрес вільних українців) [32] і заснований 1949 р. Європейський конгрес українців, що з 1994 р., окрім західноєвропейських країн, поширив свою діяльність на Центральну та Східну Європу [33]. Попри те, що ці організації не змогли остаточно вирішити проблему координації діяльності громадських

об'єднань закордонних українців¹, їхні зусилля можна оцінювати як перші прояви дипломатії другого треку в період незалежності України. Започаткування цієї форми дипломатії саме закордонними українцями може бути наслідком слабкості інституту громадянського суспільства в самій Україні. Свідченням викривленого сприйняття громадянської дипломатії є й те, що навіть більш пізні джерела називають її «народною», майже не відокремлюючи її від культурної дипломатії, про яку йтиметься далі [34, с. 18]. Ця назва, що може бути наслідком радянського минулого України, зберігає значення «не здійснювана урядом», але не відображає суті громадянської дипломатії й не визнає громадянське суспільство та окремих індивідів суб'єктами міжнародних відносин. Також назва «народна дипломатія» може викликати асоціації з культурою («усна народна творчість», «народна музика», «народний артист» тощо) та спричинити хибне розуміння культурної дипломатії. Незважаючи на термінологічну плутанину в дослідженні громадянської дипломатії, діяльність закордонних українців на ранньому етапі незалежності України заклала основу для її подальшого розвитку.

Початок 2000-х рр. супроводжувався активним здійсненням публічної дипломатії. Сьогодні її вже не можна назвати неklasичною, однак на етапі її входження в українську дипломатичну практику її можна розглядати як таку через брак спеціалізованих інституцій та законодавчої бази, а також через те, що вона не обмежується комунікацією між дипломатичними представництвами двох держав. Публічна дипломатія передбачає комунікацію професійних дипломатів із суспільствами інших країн для формування прихильного ставлення до певної держави та просування її зовнішньополітичних інтересів [2, с. 305]. Попри вагому роль державних установ у здійсненні публічної дипломатії, в ній часто беруть участь неурядові організації чи окремі представники громадянського суспільства. Публічна дипломатія може стосуватися багатьох сфер суспільного життя: культури, освіти та науки, спорту, економіки, кулінарії тощо.

---

¹ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 74-75

Після визнання незалежності України виникла потреба в формуванні позбавленого асоціацій із СРСР уявлення про неї як демократичну, правову, економічно спроможну державу з давньою історією та багатою культурною спадщиною. З цією метою відповідною постановою Кабінету міністрів України була затверджена Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003-2006 рр., що мала сприяти «формуванню та підтриманню позитивного іміджу України як усередині, так і поза її межами, створенню зовнішньої інформаційної атмосфери, необхідної для здійснення внутрішньополітичних та соціально-економічних перетворень, ефективній інформаційній підтримці зовнішньополітичного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію, створенню умов для підвищення авторитету України у політичній, культурній та економічній сферах» [35, ч. 2]. Цей документ містив перелік основних акторів, джерел фінансування, конкретних заходів із поліпшення іміджу України та їхніх очікуваних результатів, тому його можна вважати першою стратегією публічної дипломатії України. Для її втілення при 26 дипломатичних представництвах і 4 генеральних консульствах України мали бути створені культурно-інформаційні центри, призначені для ознайомлення іноземної громадськості з історією, культурою, туристичними принадами України та популяризації вивчення української мови за кордоном [36]. Реалізація цих законодавчих актів (можливо, з огляду на вищезгадані фінансові й кадрові ускладнення) не мала очікуваного ефекту, тому що протягом більш ніж 20 років незалежності України знання зарубіжної аудиторії про географічне розташування, історію та культуру України залишалися фрагментарними й було досить поширеним уявлення, що Україна не відрізняється від Росії². Попри це, Україна набувала першого досвіду здійснення публічної дипломатії в її різноманітних формах.

Наприклад, зміні норм дипломатичного протоколу, що стосуються візитів іноземних високопосадовців до України, сприяла переоцінка минулого та перегляд

---

² Інтерв'ю з респондентом 1 (дод.4), с. 66

державної політики щодо нього. Помітним досягненням культурної дипломатії стало поступове набуття міжнародного виміру Законом України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» від 2006 р., що передбачав визнання Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом української нації й мав на меті засудити «злочинні дії тоталітарного режиму СРСР», відновити історичну справедливість щодо жертв штучного голоду й позбутися радянських ідеологічних нашарувань у його сприйнятті українцями [37]. На виконання Закону 2009 р. було відкрито Державний музей «Меморіал жертв голодоморів в Україні» (нині – Національний музей Голодомору-геноциду). 2010 р. установа стала місцем, обов'язковим для відвідування вищими посадовими особами під час офіційних візитів до України, згідно з нормами Державного протоколу та церемоніалу [38]. Інститут дослідження Голодомору, що є структурним підрозділом музею, проводить міжнародні наукові конференції, присвячені Голодомору, геноциду й подоланню їхніх наслідків для українського народу. В листопаді 2014 р. також було засновано Український інститут національної пам'яті, діяльність якого координує Кабінет Міністрів України. Він не лише забезпечує увічнення пам'яті жертв голодоморів і політичних репресій, але й популяризує історію України, сприяє спростуванню історичних міфів і бере участь у підготовці міжнародних договорів у межах його компетенції [39, п. 3]. Станом на серпень 2023 р. Голодомор визнали актом геноциду українців 28 держав, а також низка міст, регіонів, державних установ і міжнародних організацій [40]. Політику України щодо Голодомору можна вважати вдалим прикладом деколонізації засобами публічної дипломатії. Сьогодні культурно-історична деколонізація залишається одним із пріоритетних завдань української культурної дипломатії, про що йтиметься в наступному розділі.

Не менш важливим виявом культурної дипломатії України є її співпраця з ЮНЕСКО. До Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що підлягає охороні, належать 7 культурних (із 2023 р. серед них також «Історичний центр Одеси») та 1 природний об'єкт («Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», розташовані на території кількох європейських держав). Також особливий статус мають 5 природоохоронних територій, 4 з яких принаймні частково розташовані за

межами України, та низка об'єктів нематеріальної культурної спадщини (2022 р. таким, що потребує «негайної охорони», було визнано український борщ) [41]. В умовах військової агресії РФ проти України ці об'єкти не лише стають «візитівкою» української культури у світі, але й дозволяють відрізнити надбання української культури від російського та отримують захист від знищення або привласнення ворогом. Крім того, членство України в ЮНЕСКО сприяє розвитку парадипломатії в межах Глобальної мережі міст, що навчаються та Мережі креативних міст, а також освітньої дипломатії за участі Асоційованих шкіл ЮНЕСКО та 12 кафедр ЮНЕСКО при українських університетах [41]. Одна з них діє й на факультеті гуманітарних наук НаУКМА [42].

Обидва описані випадки підтверджують, що культурна дипломатія зазвичай відбувається за участі акторів різного статусу, а її результат виявляється в довгостроковій перспективі. Також вони демонструють, як Україна без спеціалізованих установ для здійснення публічної дипломатії втілювала свої зовнішньополітичні інтереси за допомогою інших національних інституцій та в межах співпраці з міжнародними організаціями.

Приєднання України до Болонського процесу 2005 р. вможливило розвиток вітчизняної освітньої дипломатії, що полягає насамперед у можливості здійснення академічної мобільності в межах Європейського простору вищої освіти та співпраці європейських університетів для розробки спільних курсів та освітніх програм. Вона потребує вдосконалення, однак залишається перспективним напрямом української публічної дипломатії [43, с. 27-28].

Важливим напрямом публічної дипломатії України є також спортивна дипломатія, визначним досягненням якої стало проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. «Євро-2012» відбувся в низці українських та польських міст, зібравши понад 6,4 млн глядачів, і був високо оцінений головами футбольних асоціацій Європи та вболівальниками [44, с. 1018-1019]. Це стало поштовхом до виконання цілей, визначених вищезгаданою «Державною програмою забезпечення позитивного міжнародного іміджу України», дозволивши репрезентувати Україну як технологічно розвинену державу, здатну стати надійним діловим партнером,

привабливим напрямком міжнародного туризму й рівноправним членом європейської спортивної, економічної та культурної спільноти. Крім того, спільна організація спортивної події сприяла зміцненню українсько-польських відносин.

В ранній період незалежності України, попри низьку інституціоналізацію та відсутність цілісного стратегічного бачення публічної дипломатії, застосування нестандартних підходів зробило її корисним інструментом співробітництва з державами, міжнародними організаціями та неурядовими акторами для просування державних інтересів у різних сферах суспільного життя.

Період після Революції гідності 2013-2014 рр. характеризувався інституціоналізацією публічної дипломатії, її візнманітненням і поширенням нових інструментів дипломатичної комунікації.

Системна інституціоналізація публічної дипломатії України розпочалася 2015 р. зі створення спеціалізованого Управління публічної дипломатії при Міністерстві закордонних справ України (нині – Департамент публічної дипломатії та комунікацій), що мало сприяти розвитку відносин із громадськістю та медіа інших країн, реалізувати іміджеві проєкти України за кордоном і координувати дії інших органів виконавчої влади в галузі публічної дипломатії [45]. Отже, завдяки діяльності Міністерства закордонних справ України, в цей період термін «публічна дипломатія» увійшов у законодавство та інформаційне середовище України, ставши частиною зовнішньої політики держави. 2017 р. було засновано Український інститут, діяльність якого спрямована на «зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії», залучення представників української культури та мистецтва до міжнародної співпраці, сприяння широкому використанню української мови у світовому публічному просторі тощо [46]. Також Інститут бере участь в експертній дипломатії, надаючи фахову підтримку взаємодії української та світової культурних спільнот. Український інститут узгоджує свою діяльність із МЗС та отримує від нього фінансове забезпечення в межах бюджетної програми «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які

проживають за межами України» [47]. Поширенню української культури за кордоном сприяє й Український культурний фонд, що надає гранти на здійснення перспективних культурно-мистецьких проєктів, популяризує національне культурне надбання та сприяє інтеграції української культури у світовий культурний простір. [48]. Вагомий внесок у культурну дипломатію України робить також Український інститут книги, що сприяє участі українських письменників у міжнародних книжкових ярмарках, ознайомленню українських читачів із іноземною (насамперед польською та німецькою) літературою та виданню українських книжок за кордоном. У межах проєкту «Книжки без кордонів» йому вдалося поширити понад 160 000 примірників українських дитячих книжок у 20 країнах [49]. Перелічені установи є державними, однак вони активно взаємодіють із громадянським суспільством на засадах прозорості та підзвітності.

Важливим аспектом інституціоналізації публічної дипломатії стала також розробка стратегічного підходу до її здійснення, що почалася 2016 р. з ухвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Визнаючи необхідність здійснення цілеспрямованої інформаційної політики, Концепція визначає такі її завдання, як створення позитивного іміджу держави за кордоном, повне та об'єктивне висвітлення процесу євроінтеграції, а також перебігу й наслідків збройної агресії РФ проти України [50]. Втіленням Концепції опікувалася Міжвідомча комісія з питань популяризації України у світі, що працювала при Кабінеті Міністрів України й мала у своєму складі представників неспеціалізованих державних установ і п'яти громадських організацій, які «сприяють популяризації України у світі та просуванню інтересів України у світовому інформаційному просторі» [51]. Попри спробу реалізації Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України від 2003 р., ухвалення Концепції було актуальним кроком, тому що знання іноземної громадськості про Україну залишалися фрагментарними й поверховими³.

---

³ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 66

2021 р. Міністерство закордонних справ представило першу цілісну стратегію публічної дипломатії України, що визнала публічну дипломатію «невід’ємною частиною стратегічних комунікацій держави», визначила її пріоритети та основні напрями [52, с. 9]. Також документ уперше офіційно закріпив національний бренд України – “UkraineNow”, розроблений 2018 р. та заснований на позиціонуванні України як інноваційної держави сміливих і креативних людей, що шанує розмаїття й динамічно розвивається [52, с. 21]. В умовах російської військової агресії проти України бренд став упізнаваним, але потребує вдосконалення, про що йтиметься в наступному розділі. Стратегія публічної дипломатії України на 2021-2025 рр. передбачає активну співпрацю держави з неурядовими акторами: міжнародними медіа, лідерами думок, експертами, активістами, українською діаспорою тощо, визнаючи громадські організації та окремих осіб суб’єктами дипломатичного процесу. Інституціоналізація та формування стратегічного підходу до публічної дипломатії сприятимуть підвищенню її ефективності, однак вони також «унормовують» публічну дипломатію, офіційно інтегруючи її в зовнішньополітичну діяльність держави. З іншого боку, публічна дипломатія України набуває нових форм і залучає нові інструменти комунікації, що зберігає цікавість до її дослідження.

Наприклад, цікавим є розвиток української цифрової дипломатії, що розпочався під час Революції гідності 2013-2014 рр. та виявився зокрема у створенні офіційних сторінок Міністерства закордонних справ і закордонних дипломатичних установ України в соціальних мережах⁴. Слід, однак, зважати на те, що деякі сучасні науковці закликають до розрізнення між термінами «цифрова дипломатія» та «кібердипломатія». Якщо першу визначають як «напрямок публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни» [52, с. 15], то друга охоплює «використання дипломатичних інструментів та ініціатив для забезпечення інтересів держави в кіберпросторі» [53, с. 697]. Отже, функціонування платформ

---

⁴ Інтерв’ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 65

для пошуку бізнес-партнерів за кордоном «Дія.Бізнес» [54] та «NAZOVNI» [55], розроблених відповідно Міністерством цифрової трансформації та Міністерством закордонних справ України, можна вважати проявами цифрової економічної дипломатії, а діяльність України в межах Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО [56] – прикладом кібердипломатії.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 р., окрім описаних вище неklasичних форм дипломатії, активізувалася дипломатія міст і регіонів, про яку йтиметься в наступному розділі, та безпекова дипломатія (*defence diplomacy*), що відбувається за участі військових і цивільних акторів, причетних до збереження безпеки й запобігання збройним конфліктам [4, с. 592]. Остання відбувається за сприяння держави на першому (зустрічі Контактної групи з питань оборони України в форматі «Рамштайн»), другому треку (Міжнародний форум оборонних індустрій у Києві, що об'єднав 252 державні та приватні компанії з понад 30 країн) [57] та треку 1.5 (розробка проєкту Київського безпекового договору за участі Генерального секретаря НАТО у 2009-2014 рр. Андерса Фог Расмуссена) [58, с. 11]. Вдале застосування неklasичних методів здійснення дипломатії в оборонній галузі забезпечує її гнучкість, водночас зберігаючи над нею контроль державних інституцій.

Також події Революції гідності та початок збройної агресії РФ проти України сприяли розвитку українського громадянського суспільства та вможливили здійснення громадянської дипломатії, що буде розглянута в наступному підрозділі.

2.2. Суспільні чинники розвитку неklasичних форм дипломатії України

Для цілей цього дослідження громадянським суспільством вважається «соціальний і політичний простір, у якому добровільні об'єднання намагаються формувати норми й політики регулювання суспільного життя», тобто умови, в яких окремі громадяни та недержавні організації здатні чинити вплив на ухвалення політичних рішень, а також саму сукупність таких акторів [17, с. 7].

В Україні розвиток громадянського суспільства став можливим завдяки ухваленню низки відповідних законів протягом 1992-2003 рр., однак помітно активізувався після Помаранчевої революції 2004 р., коли виникли численні неурядові організації та ініціативи. Згодом вони стали рушійною силою Революції гідності 2013-2014 рр. та активно долучилися до дипломатичного процесу після її завершення, посприявши зміні зовнішньополітичного курсу України з проросійського на проєвропейський [59, с. 2-4]. Унаслідок збройної агресії РФ та анексії Криму також виникли численні благодійні фонди, правозахисні й ветеранські організації, представники яких відіграли вагомий роль у процесі євроатлантичної інтеграції України.

Серед вагомих досягнень протестувальників можна назвати зокрема закріплення «європейської ідентичності українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» у преамбулі Конституції [60], що сприяло виходу України зі сфери впливу Росії та зняло з порядку денного дискусії щодо вступу до Митного союзу, ОДКБ та інших фактично керованих нею міжнародних організацій. Крім цього, внесена поправка визначає й зобов'язання забезпечити майбутній вступ України до НАТО, що має на меті надати Україні гарантії безпеки й захисту від зовнішньої агресії, особливо актуальні в контексті повномасштабного військового вторгнення РФ.

Роль громадянського суспільства в формуванні публічної політики не обмежується висловленням протесту проти ухвалення невдалих політичних рішень. Дослідники пропонують значно ширший перелік етапів, на яких до політичного процесу можуть долучитися громадяни. Серед них дослідницька та просвітницька діяльність, адвокація, лобіювання певних рішень і політик в уряді, формування порядку денного, моніторинг виконання державою міжнародних зобов'язань тощо [17, с. 7].

В контексті євроатлантичної інтеграції можна навести приклади майже кожного з цих видів діяльності. Наприклад, протести на «Євромайдані» сприяли конкретизації суспільних очікувань, зміні підходу до зовнішньої політики України та ухваленню політичних рішень, що привели до підписання Угоди й набуття нею

чинності з вересня 2017 р. Нині громадські організації, аналітичні центри й незалежні медіа активно здійснюють тематичні дослідження (Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Центр Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології, Школа політичної аналітики НаУКМА з проектом «REUNIR», «Adastra Fellows» зі спеціальним проектом «NATO Research»), просвітницьку діяльність щодо євроатлантичної інтеграції України (проект «Європейські студії» та Молодіжна модель Парламентської асамблеї НАТО, ініційовані ГО «Антс») і її регулярний моніторинг (наприклад, щорічне дослідження «Зовнішня політика» від центру «Українська призма», «Аудит зовнішньої політики» центру «Нова Європа», проект «Euroscore» від ГО «Антс», ініціатива «Навігатор Угоди» від онлайн-медіа «Європейська правда» тощо) [61]. Зазначимо, що цей перелік об'єднує досвідчені громадські організації та новіші ініціативи, однак не є вичерпним.

Прикладом тісної взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством є українська сторона Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, що створена згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС для сприяння європейській інтеграції України й буде розглянута в наступному розділі [62]. Зміцненню співпраці між Україною та НАТО сприяє Всеукраїнська громадська ліга Україна-НАТО, що надає експертну підтримку державним установам із питань євроатлантичної інтеграції України [63]. Крім того, напередодні Вільнюського саміту НАТО, що відбувся 11-12 липня 2023 р., представники більш ніж 70 громадських організацій України підписали звернення до його учасників, у якому обстоювали необхідність запрошення України до Альянсу, що сприяло б швидшому припиненню військового вторгнення РФ та запобіганню повторній агресії. У зверненні зазначено, що запрошення України до НАТО «не означає негайного вступу... та негайних зобов'язань захищати її, задіявши статтю 5 Вашингтонського договору» [64]. Це може свідчити про підвищення обізнаності громадян щодо механізму вступу до НАТО та функціонування Альянсу загалом і сприяти формуванню реалістичних очікувань щодо євроатлантичної інтеграції України, запобігаючи створенню уявлень про «магічний» ефект запрошення України до блоку. З іншого боку, необхідність

заходів подібного спрямування може виникнути в питанні вступу України до ЄС, особливо на тлі дедалі активнішого висвітлення цієї теми в медіа з огляду на відкриття переговорів щодо остаточної європейської інтеграції, аби запобігти розчаруванню суспільства в європейському курсі України.

Ефективна відповідь на цей виклик пов'язана з потребою в розвитку політичної культури українців. За визначенням авторів терміну Г. Алмонда й С. Верби, політична культура означає «ставлення до політичної системи та різних її частин, а також до власної ролі в системі» [65, с. 13]. Вона характеризується зокрема бажанням брати участь у політичному житті країни, довірою до політичних інституцій та обізнаністю в їхній структурі й діяльності.

Перший із цих параметрів набув свого розвитку ще під час Революції гідності й був чітко висловлений її учасниками в маніфесті «Суть нашого протесту»: «Прагнемо дійсного і постійного впливу на прийняття важливих політичних рішень... Наші проблеми не вирішить ніхто, окрім нас... Лише безпосередня участь кожного здобуде справжню Європу» [66, с. 6]. З іншого боку, навіть попри поширення «низових» ініціатив і виникнення багатьох громадських організацій (протягом 2015-2017 рр. їхня кількість зросла з 64, 5 до майже 76 тис.) [67, с. 22], Революція гідності не призвела до підвищення обізнаності українців про роботу політичних інституцій і рівня довіри до них. Згідно з опитуванням Центру Разумкова, станом на вересень 2017 р. представники громадянської політичної культури, тобто зацікавлені в політиці й обізнані в ній люди, становили лише 4% населення України, а найбільшу групу (40%) склали «розчаровані» українці, не зацікавлені політикою та скептично налаштовані щодо органів влади [68, с. 14]. Результати дослідження свідчать, що активізація політичної участі населення не означає достатньої обізнаності про політичне життя й наявності власної позиції щодо того, яким шляхом має йти держава. Отже, є потреба в наданні українцям якісної громадянської освіти, що можна забезпечити шляхом координації зусиль між її надавачами з громадянського суспільства та державними установами, а також завдяки розвитку платформ дистанційної освіти (EdEra, «Дія. Освіта», Coursera тощо). Крім того, не можна виключати необхідність нових досліджень

політичної культури українців із урахуванням змін, що відбулися в освіті, економіці й суспільно-політичному становищі України порівняно з 2017 роком. Слід також зауважити, що надання ЄС безвізового режиму для громадян України дозволило їм підвищити обізнаність щодо розбудови сталого демократичного суспільства й дало значний поштовх розвитку громадянської дипломатії.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

У здійсненні неklasичних форм дипломатії беруть спільну участь державні інституції та громадянське суспільство, тому при їх дослідженні важливо враховувати водночас зміни в державній політиці й суспільно-політичному житті України.

В перше десятиріччя незалежності Україна зіткнулася з потребою кадрового, матеріального та правового забезпечення дипломатичної служби, а активність організацій громадянського суспільства була відносно низькою, тому основною формою її неklasичної дипломатії була діяльність закордонних українців. Законодавчі зміни 1992-200 рр. вможливили розвиток громадянського суспільства, а Помаранчева революція дала йому помітний поштовх. На державному рівні вона спричинила підвищення уваги до міжнародного іміджу України та її публічної дипломатії: культурної, освітньої, спортивної. Попри це, новим формам української дипломатії бракувало стратегічного підходу, системності й належної підтримки з боку держави. Період після Революції гідності характеризувався інституціоналізацією публічної дипломатії України, розробкою її комплексної Стратегії та поточного національного бренду України, а також розширенням застосування цифрових інструментів у дипломатичній діяльності. Організації громадянського суспільства, чия активність стрімко зросла на тлі початку збройної агресії РФ проти України та анексії Криму, долучилися зокрема до процесу євроатлантичної інтеграції України та заклали основу повноцінної громадянської дипломатії. Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України спричинило розвиток безпекової дипломатії, кібердипломатії, залучило до дипломатичного процесу окремі міста й регіони України та відомих осіб.

Для адаптації великого розмаїття неklasичних форм дипломатії України до умов тривалого збройного конфлікту може виникнути потреба в перегляді деяких державних політик і розвитку політичної культури суспільства.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ: ПОТОЧНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ НЕКЛАСИЧНИХ ФОРМ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Культурна дипломатія України як форма багатотрекової дипломатії

Попри те, що наразі пріоритетними завданнями зовнішньої політики України є протистояння збройній агресії РФ, подальше забезпечення правосуддя та побудова стійкого миру на всій території держави в її міжнародно визнаних кордонах, публічна дипломатія зберігає свою актуальність, сприяючи підвищенню обізнаності закордонної громадськості про Україну та залученню міжнародної підтримки. Культурна дипломатія як один із її складників заслуговує на окрему увагу, зважаючи на те, що країна-агресор перетворила культурну спадщину та історичні наративи на засоби війни. Як стверджує М. Шкурко, маючи на меті т. зв. «демилітаризацію та денацифікацію України», а також «остаточне розв'язання українського питання», РФ «заперечує право українців на самовизначення, власну ідентичність, мову та культуру», що підтверджує необхідність опору зокрема засобами культурної дипломатії [69, с. 746].

За Стратегією публічної дипломатії України на 2020-2025 рр., культурну дипломатію слід розглядати як «один із напрямів публічної дипломатії та політики «м'якої сили», метою якої є покращення впізнаваності України та її культурного розмаїття, формування позитивного ставлення громадян інших країн до України», а її основними завданнями вважати поширення українського культурного продукту, популяризацію вивчення української мови, сприяння культурно-мистецьким проектам і здійсненню тематичних досліджень за кордоном [52, с. 11]. Унаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, перелік завдань культурної дипломатії розширився, охопивши також відновлення зруйнованих у результаті бойових дій культурних об'єктів, протидію ворожим наративам про «спільність» російської культури та історії з українською, деколонізацію української культури тощо. З огляду на це, було б доцільним розширити визначення культурної дипломатії в новіших стратегічних документах

України. В сучасних умовах культурна дипломатія охоплює не лише популяризацію української мови та культури за кордоном, але й використання дипломатичних інструментів для забезпечення інтересів держави в галузі культури загалом. Подібне тлумачення дозволило б чіткіше визначити повноваження організацій та осіб, що здійснюють культурну дипломатію, та вивело б перелік доступних їм інструментів за межі проведення міжнародних культурних заходів і фінансування культурно-мистецьких проєктів за кордоном.

Культурна дипломатія не нова для України, але має дедалі більше неklasичних елементів, що полягають насамперед у залученні широкого кола акторів, таких як лідери думок, пересічні громадяни та закордонні українці.

Прикладом громадської ініціативи в сучасній культурній дипломатії є рух за скасування російської культури, що під гаслом #CancelRussianCulture поширює в соціальних мережах заклик бойкотувати російську культурну продукцію та її авторів. Для координування його діяльності представники українських музеїв, галерей і креативних агенцій розробили онлайн-платформу «Cancel Russia», що пояснює необхідність скасування російської культури, закликає не надавати фінансову підтримку терористичній державі споживанням її культурної продукції та натомість сприяти розвитку української культури [70]. Українці, що перебувають за кордоном, поширюють локалізовані шістьма мовами інформаційні матеріали проєкту. Не залишилася поза увагою громадськості й проблема деколонізації української історії: березень 2024 р. став «Місяцем культурної дипломатії України у Вікіпедії», протягом якого на платформі з'явилася низка тематичних статей різними мовами світу [71].

Крім тимчасово переміщених осіб, у культурній дипломатії України беруть участь і представники української діаспори, в чому їм сприяють координаційні мережі закордонних українців. Наприклад, Фондація “Global Ukraine”, що об'єднала 350 українських громадських організацій у 80 країнах світу, організовує навчальні курси для українців за кордоном, щоб долучити їх до культурної, освітньої дипломатії та протидії російській пропаганді [72].

Одним із останніх прикладів дипломатії лідерів думок можна назвати флешмоб у соціальних мережах #WorldOnHerShoulders (#СвітНаЇїПлечах), запущений представницями України на пісенному конкурсі «Євробачення-2024». Проєкт передбачає публікацію історій про успішних українських жінок, формуючи імідж України як держави, що прагне до забезпечення гендерної рівності, а не лише «країни, де триває війна» [73].

Ці ініціативи є відповіддю на збройну агресію РФ проти України, однак мають довгостроковий вплив на її міжнародний імідж. Їх об'єднує використання вебсайтів і соціальних мереж, однак застосування цифрових інструментів без інших способів комунікації має відносно невеликий вплив на іноземну аудиторію, охоплюючи насамперед тих, хто вже зацікавлений проблемами України⁵. Для розвитку публічної та зокрема культурної дипломатії України необхідно взаємодіяти з різними суспільними групами, зосереджуючись на роботі з молоддю⁶ та журналістами авторитетних міжнародних видань⁷. Крім того, слід запровадити систему оцінки якості культурної продукції⁸, щоб підвищити ефективність державного фінансування українських культурних проєктів за кордоном. Респондент 1 спостерігає також значне переважання короткострокових ініціатив із протидії наступу РФ на українську культуру та ідентичність над довгостроковими, що залучали б до України іноземних інвесторів, туристів і студентів у мирний час: «Зараз... нам потрібна перемога. І для того, щоб здобути перемогу, нам потрібна підтримка інших країн. Але... це тільки один із етапів для того, щоб досягти головну мету. Головна мета – затвердити Україну як реально демократичну країну з непростю історією і багатуо культурою»⁹. З огляду на це, в наступній стратегії публічній дипломатії України слід приділити більшу увагу висвітленню України поза контекстом опору збройній агресії РФ.

---

⁵ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 65-66

⁶ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 69

⁷ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 68

⁸ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 70-71

⁹ Інтерв'ю з респондентом 1 (дод. 4), с. 74

3.2. Дипломатія міст і регіонів України в умовах повномасштабного військового вторгнення РФ до України

Законодавчі зміни, якими супроводжувалася розпочата 2014 р. реформа місцевого самоврядування, значно розширили економічні та політичні повноваження об'єднаних територіальних громад, забезпечили їх власними джерелами доходу й дозволили їм стати самодостатніми акторами парадипломатії, яка передбачає «міжнародну діяльність субнаціональних утворів» [1, с. 168] і набула особливої актуальності під час повномасштабного військового вторгнення РФ до України.

Співпраця України з міжнародними партнерами на місцевому рівні охоплює укладання угод про побратимські зв'язки між містами, залучення грантової й технічної допомоги від іноземних урядів, громадських організацій та міжнародних інституцій, а також долучення до міжнародних мереж міст і регіонів для обміну найкращими практиками управління. Станом на травень 2024 року відомо щонайменше про 323 громади, що підписали 1322 договори про співпрацю з міжнародними партнерами [74].

Міста-побратими надають українським громадам гуманітарну, фінансову, експертну допомогу, що в період післявоєнної відбудови матиме велику цінність зокрема для невеликих міст і селищ¹⁰. Важливим кроком для розширення зв'язків українських та європейських міст стала зустріч представників Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентові України та мережі європейських міст Eurocities у серпні 2022 р., за підсумками якої було ухвалено меморандум про надання українським містам технічної, експертної, матеріальної та фінансової допомоги для їх післявоєнного відновлення та укладено низку двосторонніх угод [75]. Прикметно, що укладанню договорів між містами-побратимами можуть сприяти закордонні українці, як відбулося, наприклад, у випадку міст Мец (Франція) та Чернівці¹¹.

---

¹⁰ Інтерв'ю з респондентом 2 (дод. 6), с. 81

¹¹ Інтерв'ю з респондентом 4 (дод. 10), с. 88

Також українські міста й регіони активно співпрацюють із урядами інших держав. Наприклад, за підсумками Міжнародної конференції з питань відновлення України в м. Лугано низка європейських урядів погодилася патронувати відбудову критичної, транспортної та соціальної інфраструктури, а також сприяти впровадженню довгострокових перетворень в областях, постраждалих унаслідок збройної агресії РФ [76]. Окрім економічної, уряди європейських держав надають територіальним громадам України також експертну та технічну підтримку з метою зміцнення інституційної спроможності, прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування (проєкт USAID «ГОВЕРЛА», цільова програма Ради Європи, фінансований Канадою проєкт “SURGe” тощо), ефективного реагування на кризові ситуації (проєкт USAID “DOBRE”), покращення якості публічних послуг (шведсько-українські ініціативи “SALAR International” і “PROSTO”, програма держав-членів ЄС “U-LEAD”, швейцарсько-український проєкт “DECIDE”, та ін.) [77]. Перспективним напрямом співробітництва з державами Європи є також участь України у 5 ініційованих ЄС транскордонних програмах регіонального розвитку “Interreg NEXT”, що передбачають виконання проєктів у галузях розбудови інфраструктури, «зеленої» енергетики, ефективного управління, сталого розвитку тощо у 12 областях [78].

Безпосередня політична співпраця областей, громад і міст України з європейськими партнерами, обмін ефективними практиками врядування й розширення можливостей міст і регіонів відбувається зокрема в межах Асамблеї європейських регіонів та Європейського альянсу міст і регіонів за відбудову України. Останній у березні 2024 р. на Європейському саміті регіонів і міст у м. Монс (Бельгія) представив рекомендації з децентралізованої післявоєнної відбудови України. Для її здійснення необхідно зокрема «прийняти законодавчий акт, який чітко визначає повноваження, завдання, відповідальність і ресурси, закріплені за різними рівнями влади», «створити пропорційні механізми нагляду й аудиту за рішеннями регіональних та місцевих органів влади» [79, с. 2] відповідно до ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування [80] та враховувати особливості функціональних типів територій, визначених ст. 11² Закону України

«Про засади державної регіональної політики» [81]. Респондент 2 визнає також необхідність підвищення кваліфікації службовців органів місцевого самоврядування й умов оплати їхньої праці¹² та зазначає, що вирішення цих проблем передбачене проєктом Плану відновлення України [82, с. 128-129].

Попри свій активний розвиток, європейський напрям міжнародної взаємодії українських міст і громад потребує особливої уваги, бо відіграє значну роль у процесі вступу України до ЄС. Наприклад, згідно з аналітичним звітом Європейської комісії від 1 лютого 2023 р., для виконання вимог глави 22 *acquis* ЄС «Регіональна політика та координація структурних інструментів» необхідно здійснити низку змін у законодавстві та механізмах управління на місцевому рівні. Зокрема слід сприяти усуненню нерівності в розвитку різних регіонів України й розробити законодавчу рамку для керування фінансами зі структурних фондів ЄС [83, с. 135], що передбачено ст. 174-175 Договору про функціонування Європейського Союзу [84, с. 127]. Для цього рекомендовано здійснювати спеціалізовану регіональну політику, засновану на врахуванні економічних, соціальних та екологічних особливостей конкретних територій, та залучати регіональних і місцевих стейкхолдерів, координуваних Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Отже, повномасштабне військове вторгнення РФ активізувало участь міст, громад і регіонів України в дипломатичному процесі, однак поступово увага залучених акторів змістилася з короткострокових ініціатив на проєкти з довгострокової міжнародної співпраці, здійснення яких потребує тісної взаємодії між органами державної та місцевої влади, експертами та активістами з громадянського суспільства.

---

¹² Інтерв'ю з респондентом 2 (дод. 6), с. 80

3.3. Громадянська дипломатія України на прикладі Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС

З огляду на продовження євроатлантичного курсу України, увагу її європейських партнерів до дотримання демократичних принципів, передбачену ст. 10-11 Договору про Європейський Союз [84, с. 20-21], та ухвалене у грудні 2023 р. рішення про відкриття переговорів щодо вступу України до ЄС [85, с. 5], цікавим для дослідження прикладом громадянської дипломатії є діяльність української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС (далі – УС ПГС), створеної відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [86, ст. 469-470].

Слід зауважити, що дипломатія другого треку зазвичай відбувається паралельно з офіційною дипломатичною діяльністю держави та виражає позицію громадянського суспільства щодо державної політики. Оцінка євроатлантичного курсу громадянами України, попри деяке зниження частки прихильників вступу України до ЄС протягом 2023 р., переважно схвальна [87], тому перший та другий треки дипломатії взаємно підсилюють один одного. Також важливо те, що попри стрімкий розвиток громадянської дипломатії України після Революції Гідності, вона відбувалася й раніше, зокрема в питаннях європейської інтеграції України. Наприклад, респондент 3 вважає, що до підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, візової лібералізації між сторонами та «навіть до рішення про статус країни-кандидата й початок перемовин» щодо вступу України до ЄС доклались учасники Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства¹³, утвореної 2011 р [88]. Попри те, що «засадничо Україна "переросла" політику Східного партнерства», обидві платформи продовжують співпрацю, доповнюючи зусилля одна одною.

Діяльність УС ПГС як інституції, створеної за умовами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, може потребувати перегляду відповідно до змін у статусі та пріоритетах України, однак деякі її особливості дозволяють їй зберігати

---

¹³ Тут і далі – інтерв'ю з респондентом 3 (дод. 8), с. 85

актуальність та ефективність. По-перше, громадянська дипломатія в межах УС ПГС є міжсекторальною, об'єднуючи представників профспілок, роботодавців та громадянського суспільства, які співпрацюють за 6 тематичними напрямками, серед яких зовнішня та безпекова політика, захист прав людини, економічна співпраця, соціальна політика, захист довкілля, наука та культура [89]. Це забезпечує цілісний і системний підхід до співпраці між сторонами та спрощує здійснення міжгалузевих проєктів. Крім того, діяльність УС ПГС має безпосередній вплив на подальший розвиток громадянського суспільства України та сприяє формуванню традиції якісної громадянської дипломатії. На думку респондента 3, вона допомагає «досягнути спроможності» молодим громадським організаціям, що виникають у різних регіонах України¹⁴, забезпечуючи їм технічну, матеріальну підтримку та зв'язки з європейськими колегами.

Попри загалом схвальну оцінку діяльності УС ПГС, респондент 3 зазначає, що вона потребує вдосконалення, зокрема кращого ресурсного забезпечення та «більш ефективного лідерства й комунікації»¹⁵. Наприклад, в умовах значної уваги політичних діячів і медіа до теми європейської інтеграції України може бути доречною активніша комунікація щодо діяльності УС ПГС із громадськістю, зокрема на офіційному сайті Платформи, наповнення якого є нерегулярним. Крім того, попри досвід України в наблизенні національного законодавства до європейського, респондент висловлює занепокоєння щодо того, «наскільки у нас вистачить експертного потенціалу», якщо учасники УС ПГС зроблять своїм пріоритетним завданням забезпечення умов для імплементації глав *acquis* ЄС, що є обов'язковим для європейської інтеграції. Самі представники громадянського суспільства також наголошують на необхідності активної комунікації «у трикутнику уряд України-інституції ЄС-громадянське суспільство» з залученням громадських організацій інших країн-кандидатів на вступ до ЄС і його чинних членів та закликають колег розвивати їхні «знання у сфері європейської інтеграції,

---

¹⁴ Інтерв'ю з респондентом 3 (дод. 8), с. 84

¹⁵ Тут і далі – інтерв'ю з респондентом 3 (дод. 8), с. 85

імплементатії *acquis* ЄС, а також навички адвокації та мережування», вважаючи їх «запорукою успішної роботи» над вступом України до ЄС [90].

Отже, УС ПГС є однією з основних координаційних мереж громадянської дипломатії в питаннях європейської інтеграції України, яка спирається на досвід щонайменше двох поколінь експертів та активістів із громадянського суспільства та навіть під час стрімких політичних змін, спричинених збройною агресією РФ та прогресом України на шляху до ЄС, здатна забезпечити безперервне здійснення дипломатії другого треку, особливо за умови налагодження ефективної комунікації з громадськими організаціями ЄС та урядовими інституціями.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Дослідження неklasичних форм дипломатії України (культурної дипломатії, парадипломатії та громадянської дипломатії) показало, що вони значно активізувалися на початку повномасштабного військового вторгнення РФ до України, однак із його продовженням виявили ознаки адаптації до умов тривалої збройної агресії. Вони полягають насамперед у переході від спонтанних і короткострокових заходів, спрямованих на подолання кризи, до систематично здійснюваних середньо- й довгострокових проєктів, орієнтованих на післявоєнну відбудову України. Подібні ініціативи передбачають тісну взаємодію різних акторів (окремих громадян, відомих осіб, закордонних українців, органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства) за сприяння державних інституцій. Культурна дипломатія являє собою поєднання дипломатії першого та другого треку, парадипломатія передбачає здійснення дипломатії третього треку в межах програм транскордонної співпраці, діяльність української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС належить до дипломатії другого треку, але фактично кожна з них користується технічною, матеріально-фінансовою та консультативною підтримкою з боку держави. Перелічені форми неklasичної дипломатії також об'єднує активне застосування цифрових інструментів для моніторингу їхнього здійснення та для комунікації з міжнародними партнерами, українською громадськістю й урядовими інституціями.

Виклики, з якими стикається кожна з них, не ідентичні, але певною мірою стосуються необхідності підвищення кваліфікації залучених акторів (експертної оцінки культурного продукту для культурної дипломатії, навчання службовців місцевого самоврядування для парадипломатії, поглиблення знань про політику ЄС і розвиток навичок адвокації для громадянської дипломатії), покращення механізмів їхньої комунікації між собою та з міжнародними партнерами й ефективнішого ресурсного забезпечення проєктної діяльності.

ВИСНОВКИ

Некласичні форми дипломатії, теоретизовані насамперед представниками англійської школи міжнародних відносин і конструктивізму, на відміну від класичних, передбачають залучення інших акторів, окрім спеціально вповноважених представників суверенних держав. Серед них можна назвати організації громадянського суспільства, лідерів думок, підприємців, науковців, представників діаспори, окремі міста й регіони тощо, які взаємодіють між собою та з державними інституціями, впливаючи на політику держави. Це є відповіддю на формування багатостейкгольдерського міжнародного середовища та реакцією на кризові ситуації, такі як повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України.

Відповідно до того, які актори залучені в дипломатичний процес, можна виокремити класичну дипломатію першого треку, т. зв. громадянську дипломатію другого треку, проміжний трек 1.5, у якому посадовці беруть участь як приватні особи, та трек 3, що передбачає здійснення громадянської дипломатії на місцевому рівні. Отже, некласичні форми дипломатії є багатостейкгольдерськими й багатотрековими. Вони можуть здійснюватися паралельно одна з одною, при цьому деякі з них відрізняються високою секретністю (дипломатія треку 1.5), особливим способом комунікації між акторами («трикутна» дипломатія) чи застосуванням нових технологій (цифрова й кібердипломатія).

Некласична дипломатія України спочатку розвивалася за кордоном із ініціативи представників української діаспори. Згодом деякі її форми, такі як культурна, освітня та спортивна дипломатія, отримали державну підтримку, зокрема відповідне правове, ресурсне й кадрове забезпечення, однак вирізнялися недостатньою системністю та браком стратегічного бачення. Суттєвим стимулом до інституціоналізації публічної дипломатії стали події Революції гідності та початок збройної агресії РФ проти України 2014 р. Вже протягом 2015-2017 рр. сформувалася більшість державних установ, відповідальних за здійснення культурної дипломатії, а 2020 р. була ухвалена перша комплексна стратегія

публічної дипломатії України. Крім того, цей період характеризувався активним застосуванням цифрових засобів дипломатичної комунікації. Внаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ до України, розвинулася також безпекова, економічна, кібер- та парадипломатія.

Серед головних суспільних чинників розвитку дипломатії 2 та 3 треку в Україні можна назвати події Помаранчевої революції, що заклала основу громадянського суспільства України, та Революції гідності, що вплинула на політичну культуру українців і сприяла його подальшій організації та диверсифікації. Початок збройної агресії РФ консолідував громадянське суспільство України та сприяв підвищенню уваги до теми її євроатлантичної інтеграції. Допоміжним чинником цього стала також лібералізація візового режиму між Україною та ЄС 2017 р.

Некласичні форми дипломатії України, попри вторинну роль держави, здійснюються відповідно до її зовнішньополітичних цілей за її підтримки та сприяння, що виявляються в наданні сприятливого правового середовища (наприклад, для розвитку громадянського суспільства чи органів місцевого самоврядування), матеріально-технічної (наприклад, для реалізації культурно-мистецьких проєктів за кордоном) чи консультаційної (зокрема в економічній дипломатії) допомоги.

Сучасна некласична дипломатія України, як показало дослідження культурної, громадянської та парадипломатії, є різноманітною, однак характеризується низкою спільних рис: тісною співпрацею держави та неурядовим сектором; широким застосуванням цифрових засобів комунікації; здатністю адаптуватися до умов тривалого збройного конфлікту шляхом переходу від операційного завдання перемоги над агресором до стратегічних цілей, пов'язаних із післявоєнною відбудовою України. Суттєвими викликами для її здійснення є необхідність розвитку людського капіталу, законодавчих змін у деяких галузях, покращення ресурсного забезпечення окремих проєктів і механізмів комунікації між державою та громадянським суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Global Diplomacy. An Introduction to Theory and Practice / ed. by T. Balzacq, F. Charillon, F. Ramel ; trans. from French by W. Snow. Paris : Palgrave Macmillan, 2020. 344 p.
2. Berridge G. The Palgrave Macmillan dictionary of diplomacy / ed. by A. Alan, L. Lloyd. 3rd ed. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2012. 401 p.
3. Nicolson H. Diplomacy. 4th ed. Edinburgh : The Riverside Press, 1942. 256 p.
4. Sharp P., Constantinou C. M., Kerr P. SAGE Handbook of Diplomacy. SAGE Publications, Limited, 2016. 722 p.
5. Diplomatic Theory From Machiavelli To Kissinger (Studies in Diplomacy). Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2001. 216 p.
6. Jönsson C., Hall M. Essence of Diplomacy. Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2005. 207 p.
7. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The struggle for Power and Peace. 6th ed. New York : Knopf, 1985. 688 p. Steiner B. H.
URL: <https://archive.org/details/politicsamongnat0006morg/page/562/mode/2up>
(date of access: 19.05.2024).
8. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. 4th ed. Boston : Longman, 2012. 330 p.
9. Diplomatic Theory: A Focused Comparison Approach. Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated, 2018. 259 p.
10. Martin W. Power politics. New York : Holmes & Meier, 1978. 317 p.
11. Bull H. Martin Wight and the theory of international relations: The Second Martin Wight Memorial Lecture. British Journal of International Studies. 1976. Vol. 2, no. 2. P. 101–116.
12. Bull H. The anarchical society: A study of order in world politics. 3rd ed. New York : Columbia University Press, 2002. 329 p.

13. Neumann I. B. The English School on Diplomacy: Scholarly Promise Unfulfilled. *International Relations*. 2003. Vol. 17, no. 3. P. 341–369.
URL: <https://doi.org/10.1177/00471178030173006> (date of access: 19.05.2024).
14. Filimon L. M. Re-Theorising Diplomacy Through Chronopolitics: Speed, Technology and the Mediation of Estrangement. *Studia Securitatis*. 2016. Vol. 10, no. 2. P. 30–44. URL: https://www.academia.edu/38270691/Re_Theorising_Diplomacy_Through_Chronopolitics_Speed_Technology_and_the_Mediation_of_Estrangement (date of access: 19.05.2024).
15. Sharp P. *Diplomatic Theory of International Relations* / ed. by C. Reus-Smit, N. Wheeler. New York : Cambridge University Press, 2009. 339 p.
16. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Virtual Publishing : Cambridge University Press, 2003. 429 p.
17. Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy. *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* / ed. by A. Cooper, J. Heine, R. Thakur. Virtual Publishing, 2013. 23 p.
18. What Is Multi-Track Diplomacy?. Institute for Multi-Track Diplomacy. URL: <https://imtdsite.wordpress.com/about/what-is-multi-track-diplomacy/> (date of access: 19.05.2024).
19. Triangular Diplomacy among the United States, the European Union, and the Russian Federation. *Responses to the Crisis in Ukraine* / ed. by V. Birchfield, A. Young. Cham : Palgrave Macmillan, 2017. 232 p.
20. Jones P. *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*. Stanford University Press, 2015. 256 p.
21. Chigas D. Track II (Citizen) Diplomacy. Beyond Intractability. URL: https://www.beyondintractability.org/essay/track2_diplomacy (date of access: 19.05.2024).
22. Barston R. P. *Modern Diplomacy*. 4th ed. New York : Routledge, 2014. 432 p.
23. *Qualitative Methods in International Relations. A Pluralist Guide* / ed. by A. Klotz, D. Prakash. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 260 p.

24. Designing Case Studies. Explanatory Approaches in Small-N Research / ed. by J. Blatter, M. Haverland. New York : Palgrave Macmillan, 2012. 262 p.
25. Burton D. Research Training for Social Scientists. A Handbook for Postgraduate Researchers. London : SAGE Publications, 2000. 503 p.
26. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Київ : Дух і Літера, 2015. 380 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/70dffe1e-1c05-4f43-baa7-af278e96c721/content> (дата звернення: 19.05.2024).
27. Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном : Розпорядж. Президента України від 22.10.1992 р. № 166/92-рп : станом на 17 берез. 2021 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166/92-рп#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
28. Нариси з історії дипломатії України / [О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій]. – Київ: Альтернативи, 2001. – 733 с.
29. Гуменюк Б. І. Перші кроки Дипломатичної академії. Україна дипломатична. 2000. № 1. С. 7–21. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_1.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
30. О. Б. Горгота. Всесвітні форуми українців // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 5. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-30004> (дата перегляду: 19.05.2024)
31. УВКР. Про УВКР. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.uvkr.com.ua/about> (дата звернення: 19.05.2024).

32. Історія СКУ - Світовий Конгрес Українців. International Organization - Ukrainian World Congress. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/istoriya-sku/> (дата звернення: 19.05.2024).
33. Європейський конгрес українців / М. І. Мушинка, Л. Довгович // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-17374> (дата звернення: 19.05.2024).
34. Кривонос П. О. Народна дипломатія. Україна дипломатична. 2005. № 6. С. 18–22. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_6.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
35. Про затвердження Державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003-2006 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 15.10.2003 р. № 1609 : станом на 15 лют. 2006 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1609-2003-p#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
36. Про затвердження переліку закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 19.04.2006 р. № 213-р : станом на 29 лют. 2012 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2006-p#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
37. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні : Закон України від 28.11.2006 р. № 376-V. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні : Закон України від 28.11.2006 р. № 376-V. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
38. Історія Національного музею Голодомору-геноциду. Національний музей Голодомору-геноциду. [Електронний ресурс] Режим доступу:

<https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-natsionalnoho-muzeiu-memorial-zhertv-holodomoru/> (дата звернення: 19.05.2024).

39. Деякі питання Українського інституту національної пам'яті : Постанова Каб. Міністрів України від 12.11.2014 р. № 684 : станом на 29 лип. 2023 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2014-п#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
40. Визнання Голодомору актом геноциду в світі. Національний музей Голодомору-геноциду. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-v-sviti-holodomoru-aktom-henotsydu/> (дата звернення: 19.05.2024).
41. Участь України у діяльності ЮНЕСКО. Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/yunesko/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-yunesko> (дата звернення: 19. 05.2024).
42. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Кафедра ЮНЕСКО. Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Національний університет «Києво-Могилянська академія». [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/osvita/fakulteti/fgn/kafedra-yunesko> (дата звернення: 19.05.2024).
43. І. Золотарьова, І. Сікорська, М. Дебич. Інтернаціоналізація та мобільність. Болонський процес в Україні 2005-2020: досягнення, виклики та перспективи. 2020. С. 27-30. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://erasmusplus.org.ua/images/phocadownload/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf (дата звернення: 19. 05. 2024).
44. Сорока М. М. Міжнародні спортивні вершини високосного року. Україна дипломатична. 2012. № 13. С. 1013–1029. [Електронний ресурс]

- Режим доступу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/diplomatic_ukraine_13.pdf (дата звернення: 19. 05. 2024).
45. У МЗС створено самостійний структурний підрозділ - Управління публічної дипломатії. Урядовий портал. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/248724390> (дата звернення: 19.05.2024).
46. Місія та завдання. Український інститут. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ui.org.ua/mission/> (дата звернення: 19.05.2024).
47. Про затвердження паспорту бюджетної програми на 2024 рік : Наказ від 01.02.2024 р. № 39. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/budget/passport%202024/pasport-po-1401110.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
48. Український культурний фонд. Український культурний фонд. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ucf.in.ua/p/about> (дата звернення: 19.05.2024).
49. Книжки без кордонів. Український інститут книги. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ubi.org.ua/uk/activity/mizhnarodna-diyalnist/knizhki-bez-kordoniv> (дата звернення: 19.05.2024).
50. Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 11.10.2016 р. № 739-р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-p#Text>
51. (дата звернення: 19.05.2024).
52. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань популяризації України у світі : Постанова Каб. Міністрів України від 07.06.2017 р. № 467 : станом на 9 лют. 2021 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2017-п#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
53. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. Міністерство закордонних справ України. [Електронний

- ресурс] Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегії/public-diplomacy-strategy.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
54. Матвієнко В., Петушкова Г. Кібердипломатія в європейському союзі: модель естонської кібердипломатії та досвід України. Україна дипломатична. 2023. № 23. С. 696–708. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/68_2023.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
55. Експортний напрям Дія.Бізнес. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://export.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2024).
56. Платформа NAZOVNI – допомога українським експортерам. NAZOVNI. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://nazovni.online/> (дата звернення: 19.05.2024).
57. Україна стала членом Об'єднаного центру передових технологій з кібероборони НАТО. Рада національної безпеки і оборони України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6335.html> (дата звернення: 19.05.2024).
58. Арсенал вільного світу: підсумки Першого Міжнародного Форуму Оборонних Індустрій. Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/news/arsenal-vilnogo-svitu-pidsumki-pershogo-mizhnarodnogo-forumu-oboronnih-industrij> (дата звернення: 19.05.2024).
59. Кулеба Д. Зміцнюємо дипломатичний фронт заради перемоги України. Україна дипломатична. 2022. № 22. С. 7–11. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/3-2022.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
60. Ghosh M. In Search of Sustainability: Civil Society in Ukraine. Berlin : Friedrich- Ebert-Stiftung, 2014. 12 p.
61. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.05.2024).

62. Європейська правда. Навігатор Угоди. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://navigator.eurointegration.com.ua/> (дата звернення: 19.05.2024).
63. Що таке УС ПГС? - Платформа Громадського Суспільства. Платформа Громадського Суспільства. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eu-ua-csp.org.ua/what-is-eu-ua-csp/> (дата звернення: 19.05.2024).
64. Всеукраїнська Громадська Ліга Україна-НАТО. Інформація про результати діяльності ГС «Всеукраїнська Громадська Ліга Україна-НАТО» у 2020- 2021 роки. 2021. 1 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/rezultati-diyalnosti-go.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
65. Звернення українських громадських організацій до лідерів НАТО напередодні Вільнюського саміту. Реанімаційний пакет реформ. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://rpr.org.ua/news/zvernennia-ukrainskykh-hromadskykh-orhanizatsiy-do-lideriv-nato-naperedodni-vilniusko-ho-samitu/> (дата звернення: 19.05.2024).
66. Almond G, Verba S. The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton University Press, 1963. 562 p.
67. Channel-Justice E. Introduction: “We provide the content of Maidan!” Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine. University of Toronto Press, 2022. 280 p.
68. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2021. 108 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block_grom_susp.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
69. Центр Разумкова. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. 2017, 125 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.slideshare.net/radaprogram/ss-86977016> (дата звернення: 19.05.2024).

70. Шкурко М. Культурна дипломатія України під час війни. Україна дипломатична. 2023. № 23. С. 741–749. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/72_2023.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
71. Cancel Russia. Cancel Russia. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://cancelrussia.info/> (дата звернення: 19.05.2024).
72. Поліковська Ю. У Вікіпедії відбудеться місяць культурної дипломатії про деколонізацію української культури. ms.detector.media. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ms.detector.media/internet/post/34316/2024-02-29-u-wikipedii-vidbudetsya-misyats-kulturnoi-dyplomatii-pro-dekolonizatsiyu-ukrainskoi-kultury/> (дата звернення: 19.05.2024).
73. Фондація Global Ukraine. Diaspora Capacity Building. Global Ukraine. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://global-ukraine.gbhs.fr/uk/diaspora-capacity-building> (дата звернення: 19.05.2024).
74. Крайня В. #WorldOnHerShoulders: Україна запустила до «Євробачення- 2024» флешмоб на підтримку українських жінок. detector.media. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/226336/2024-05-03-worldonhershoulders-ukraina-zapustyla-do-ievrobachennya-2024-fleshmob-na-pidtrymku-ukrainskykh-zhinok/> (дата звернення: 19.05.2024).
75. Партнерство задля відновлення та розвитку. Децентралізація в Україні. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://decentralization.ua/twincities> (дата звернення: 19.05.2024).
76. Децентралізація в Україні. Децентралізація в Україні. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://decentralization.ua/donors> (дата звернення: 17.05.2024).
77. Країни світу допомагатимуть відновлювати регіони та міста України. Децентралізація в Україні. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://decentralization.ua/news/15192> (дата звернення: 19.05.2024).
78. Eurocities, Congress of Local and Regional Authorities under the President of Ukraine. Memorandum of understanding to support the sustainable rebuilding of

- Ukrainian cities. Kyiv, 2022. 3 p. URL: <https://eurocities.eu/wp-content/uploads/2022/08/Memorandum-Eurocities.pdf> (date of access: 19.05.2024).
79. Ukraine - Interreg.eu. Interreg.eu. URL: <https://interreg.eu/country/ukraine/> (date of access: 19.05.2024).
80. Європейський альянс міст і регіонів за відбудову України, Європейський ком. регіонів. Рекомендації до Міжнародної конференції з питань відновлення України 2024 щодо децентралізованого відновлення та відбудови України. Монс, 2024. 4 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/Recommendations-Ukraine/UA.pdf#msdynttrid=MVM1qVP_PZ7XdZxoh4mFHGI7nFB5GmTulOyqDEKAVDQ (дата звернення: 19.05.2024).
81. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 19.05.2024).
82. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII : станом на 1 січ. 2024 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
83. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Державне управління». Київ, 2022. 189 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://assets-global.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62dea15d096a8b75415efd70_Державне%20управління.pdf (дата звернення: 19.05.2024).
84. European Commission. Ukraine 2023 Report. Brussels, 2023. 151 p. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (date of access: 19.05.2024).

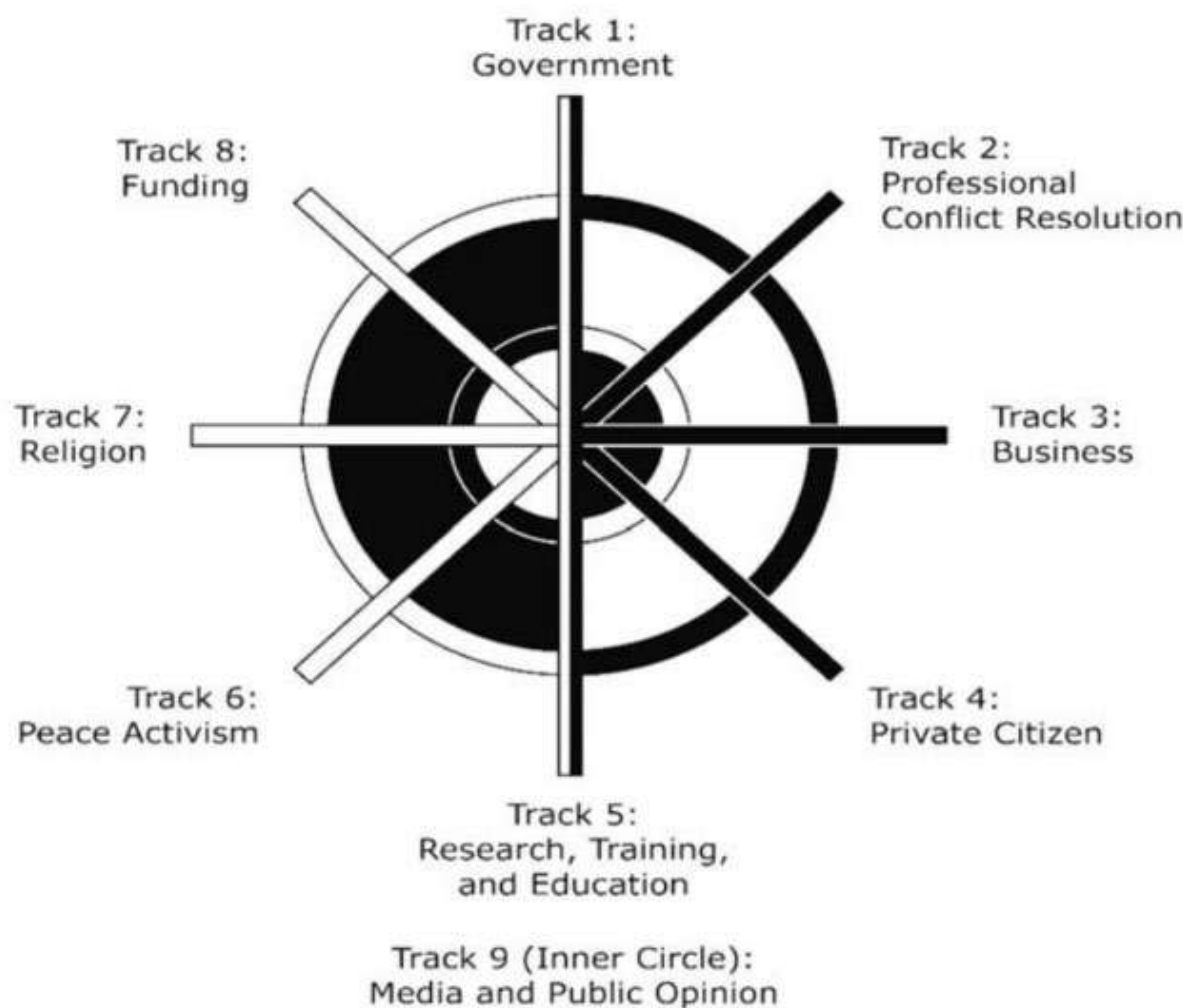
85. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 19.05.2024).
86. European Council. Conclusions – 14 and 15 December 2023. Brussels, 2023. 11 p. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeanconclusions-14-15-12-2023-en.pdf> (date of access: 19.05.2024).
87. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.05.2024).
88. Соціологічна група "Рейтинг". Двадцять п'яте загальнонаціональне опитування: динаміка ставлення українців до міжнародних союзів (22- 23 листопада 2023). [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_piyate_zagalnonacionalne_opituvanny_dinamska_stavlennya_ukrainciv_do_mizhnarodnih_soyuziv.html (дата звернення: 19.05.2024).
89. Українська нац. платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства. Історія - ЕАР. ЕАР - ЕАР. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://eap-csf.org.ua/pro-nas/istoriia/> (дата звернення: 19.05.2024).
90. Українська сторона Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. Члени Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. Платформа Громадського Суспільства. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://eu-ua-csp.org.ua/eu-ua-csp-members/> (дата звернення: 19.05.2024).
91. Українська нац. платформа Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства. Позиційний документ УНП: Громадські організації потребують

повноцінного включення до євроінтеграційного поступу України - ЕАР. ЕАР - ЕАР. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://eap-csf.org.ua/2023/12/18/pozytsijnyj-dokument-unp-hromadski-orhanizatsii-potrebuiut-povnotsinnoho-vkliuchennia-do-ievrointehratsijnoho-postupu-ukrainy/> (дата звернення: 19.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Модель багатотрекової дипломатії за Л. Даймонд і Дж. Макдональдом

FIGURE 1.1 Multi-Track Diplomacy. Source: From L. Diamond and J. McDonald, *Multi-track Diplomacy: A Systems Approach to Peace* (West Hartford, Conn: Kumarian Press, 1996), 15.

Джерело: Jones P. *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*. Stanford University Press, 2015. 256 p. (с. 19)

Додаток 2

Модель багатотрекової дипломатії за Д. Чігас

FIGURE 1.2 Source: Adapted from Figure 1 in Chigas, D., “Capacities and Limits of NGOs as Conflict Managers,” in Crocker, C.A., F.O. Hampson and P. Aall (eds.), *Leashing the Dogs of War* (Washington DC: United States Institute of Peace, 2007), 553–81

Джерело: Jones P. *Track Two Diplomacy in Theory and Practice*. Stanford University Press, 2015. 256 p. (с. 22)

Додаток 3

Гайд інтерв'ю з респондентом 1 на тему публічної дипломатії України та культурної дипломатії як її складника

Респондентка – Іванчук Олена Михайлівна, радниця відділу публічної дипломатії та іміджевих проєктів Департаменту публічної дипломатії та комунікацій МЗС України

Загальна оцінка сучасної культурної дипломатії України

1. Чи «на часі» в умовах війни культурна дипломатія? Які основні виклики зараз перед нею постають? Як змінилися її завдання з початком війни? Наскільки успішною загалом є культурна дипломатія України?

Довгострокове бачення культурної дипломатії України

2. Культурна дипломатія наразі не має власного стратегічного документу чи дорожньої карти. На Вашу думку, чи потребує вона окремої стратегії? Якщо такий документ буде розроблений, якими мають бути його основні компоненти (цілі, принципи, кроки)?

Основні актори культурної дипломатії України

3. Які державні установи, окрім МЗС, відіграють найважливішу роль у здійсненні культурної дипломатії? Яка роль представників недержавного сектору в цьому процесі? Як відбувається координація зусиль держави та недержавного сектору? Наскільки ефективною вона є та в який спосіб можна її покращити?
4. Як саме здійсненню культурної дипломатії сприяють закордонні українці? Як українська сторона підтримує з ними взаємодію?
5. Український інститут виокремлює пріоритетні та важливі напрямки здійснення культурної дипломатії. Як установа обирає країни, яким приділяється найбільша увага? Як Україна здійснює культурну дипломатію в державах, що перебувають поза географією діяльності Інституту?
6. Якщо сьогодні функціонують культурно-інформаційні центри при закордонних дипломатичних установах України, скільки їх налічується? В яких регіонах вони мають найбільше значення? Наскільки ефективна їхня діяльність?

Культурна дипломатія як спосіб протидії ворогу

7. Як Ви ставитеся до [пропозиції](#) Голови Комітету Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики створити в Україні культурно-інформаційні центри поневолених народів Росії?
8. Культурна експансія, або "привласнення" РФ української культурної спадщини, стала засобом війни. Як оцінюють завдані нею матеріальні та нематеріальні збитки? Як Україна протистоїть ворожій культурній експансії та з якими складнощами при цьому стикається? На Ваш погляд, чи має місце протилежне явище – наступ української культури на російську?

Додаток 4

Інтерв'ю з респондентом 1 на тему публічної дипломатії України та культурної дипломатії як її складника

Респондентка – Іванчук Олена Михайлівна, радниця відділу публічної дипломатії та іміджевих проєктів Департаменту публічної дипломатії та комунікацій МЗС України

Частина 1

– Чи на тлі наших зусиль повернути полонених, забезпечити собі фінансову, військову підтримку, правосуддя культурна дипломатія залишається на часі?

– Культурна дипломатія – це частина публічної дипломатії. Загалом я думаю, що вона на часі завжди, ця публічна дипломатія. Єдине, що моє розуміння як практика, тому що мені якось дуже складно це все буде вам структуровано якось розказувати, тому що я маю практичний досвід і його не узагальнювала, не систематизувала. І знову ж таки, я вважаю, що публічна дипломатія завжди на часі. Тобто це один із інструментів, якими кожна держава може користуватися.

Ще якийсь час тому ми не дуже активно використовували цей інструмент. Тобто культура була чимось таким, ну як би, неважливим, скажімо так, в наші дипломатичні діяльності. Наприклад, якщо там їхали працювати на ці культурні посади дипломати, то, як правило, це були дівчата. Це, по-перше, жіноча робота, тому що це не серйозно, це про розвагу. А інше, коли ми, наприклад, робимо, наприклад, тезу до якихось зустрічей, то завжди оцей блок культурних питань, він у нас був на останньому місці. Тобто із цього я такий роблю висновок, що раніше це було не дуже важливо. Я не можу сказати, що прямо сильно все змінилося зараз, але просто, на певному етапі, мені здається, це десь тоді, коли у нас була Помаранчева революція, ми усвідомили, що є певні інші інструменти, які ми можемо використовувати. І от, мені здається, в той період ми, зокрема, почали користуватись соціальними мережами. Тому що до того у нас було так, що соціальні мережі, вони і не дуже віталися, скажімо. Ну, не було прийнято це використовувати, навіть для дипломатів, для службовців особисто користуватись.

Але от десь 2013-2014 року ми зрозуміли, що в нас завжди був брак фінансування культурних заходів і публічної дипломатії (вона включає в себе роботу з журналістами, організацію конференцій, обговорень...). Навіть, припустимо, якщо ви працюєте з журналістами, для того, щоб надрукувати статтю, треба або заплатити хорошему виданню, або як мінімум, наприклад, той дипломат, який цим займається, він повинен якимось чином будувати відносини з журналістами. Це означає, може, десь піти кави попиту, трете-десяте, якісь подарунки подарувати, тобто, якось працювати. Тобто, це все вимагає коштів. Офіційно ці кошти у нас не виділяються, і тому з тими журналістами, які дуже активні, свідомі, ми, звичайно, намагаємося дружити, і все для того, щоб потім був якийсь результат у вигляді статей. Одним словом, ми зрозуміли на даному етапі, що ми можемо дешево і сердито поширювати наші меседжі, наприклад, через фейсбук, і з цього почався такий етап новий, користування соціальними мережами. Це було теж не систематизовано, не системно, не організовано, і не всі ще вміли користуватись, і не всі мали. Тобто, ну, кожен як вмів, так і робив. Ну, і, знову ж таки, це було допоміжне щось... Потім, далі, було треба, щоб ми всі мали вже обов'язково ці мережі, щоб усі активно вели, щоб не тільки фейсбук був, а й твітер, тому що твітер, він дуже активний; потім інстаграм і все таке. Тобто наші посольства і міністерства мають бути всюди, у всіх соціальних мережах. Зараз на цьому етапі це, напевно, основний інструмент публічної дипломатії. Всі головні меседжі, вся інформація, вона поширюється в соціальних мережах. Це все, що стосується нашої політики зовнішньої. В принципі, це ж не тільки у нас. Це зараз всі країни, всі сторінки політичних лідерів. Це ж як офіційні звернення, офіційні позиції вважаються. Так само і у нас зараз теж це використовується. Звичайно, що ці ресурси, в основному це твітер. І там ми доносимо всі думки і про полонених, і про все, що хочете. Але теж паралельно можна використовувати і інші інструменти. Не тільки твітер, фейсбук...

2022 року, коли війна почалася, звичайно, до нас була прикута велика увага. Тобто це абсолютно закономірно. І, звичайно, дуже багато людей відслідковували нашу позицію, наші соціальні мережі. І

звичайно, що це, здавалося б, велике охоплення, великий інтерес і так далі. Але зрозуміла, що постійно увага не буде зберігатися. А потім... скажімо так: твітер, фейсбук – він не охоплює всі версти суспільства. Тобто не можна з цих соціальних мереж робити висновки, хто і скільки нас підтримує. І взагалі мені здається, що ми десь себе обмануємо, коли робимо висновки стосовно підтримки або інтересу до нас на основі того, скільки там слідкує за нами, скільки читає, скільки там «лайкає», оце все. Тобто це дуже відносно і це такий певний самообман, тому що це не завжди відповідає реальності.

Тому, звичайно, тільки цього, соціальних мереж замало. Важливо культурні заходи робити, але для того, щоб пропонувати якісний культурний продукт, для цього потрібні гроші. Моя думка, що якщо ми будемо будь-що пропонувати, то це може швидше зашкодити нашому іміджу, ніж допомогти зробити його кращим. І тут проблема. Звичайно, що МЗС і посольства – і тому, що немає грошей, і тому, що немає людей – ми не можемо самі робити ці проекти. І це нормально. Я не думаю, що в інших країнах посольства постійно займаються культурними проектами, хоча в інших країнах є спеціальні культурні установи міжнародні. У нас по-іншому. Але я думаю, навіть якщо є спеціальні культурні установи, то все одно потрібні якісь люди, організатори, які професійно займаються цими проектами. Проекти успішні – це все робить професіонал. Ми можемо в таких випадках, наприклад, інформаційну підтримку надавати, тобто, наприклад, знову ж таки, в соціальних мережах або ще десь інформувати, що буде така-то виставка, або інші якісь проекти, щоби знали і щоб приходили. І якщо, припустимо, приходить хтось із посольства або посол, то це свідчить про рівень [заходу]. Просто з нуля організувати – це дуже складно, тому що це потребує часу, це потребує настрою, це потребує грошей. Можливо, і можна було б таке зробити, може, навіть і робиться щось таке, але я не думаю, що це проекти на широкий загал – це може бути у посольстві якийсь проєкт. От зараз, до других роковин [повномасштабного вторгнення РФ на територію України] усі звітують, розказують, які вони там провели заходи всюди.

Але чи має це суттєвий вплив на суспільство тої країни, де воно відбувається? Публічна дипломатія – це ж для чого? Для того, щоб впливати на думку суспільства. Це, звичайно, певною мірою є маніпуляцією, але... маніпулювати можна не тільки для того, щоб доносити якусь неправдиву інформацію – це може бути для того, щоб спростувати якусь неправдиву інформацію, як в нашому випадку, просто доносити інформацію про те, що відбувається. І зрештою, якимось чином формувати імідж України – для мене це найважливіше – тобто розказувати, що у нас є ще, крім війни, і формувати якісь інші, чим ми могли би пишатися, які б уявлення за кордоном про нас мали. І для того, щоб формувати такий імідж і, відповідно, позитивну думку, ми показуємо, яка у нас класна культура... Звичайно, раніше знали про Чорнобиль і про Андрія Шевченка, це те, що знали за кордоном.

– Це, напевно, станом приблизно на 2004 рік?

– І не тільки. Це, напевно, десь ледь не до 2022 року. Ще була проблема з тим, що або не знали. де ми, або думали, що ми – це Росія. Це правда, інформація була дуже мінімальна...

Якщо ж говорити про Росію, то вони ж постійно використовували от саме цей інструмент. Російські культурні центри є в кожній країні світу... І це не тільки те, що вони там фінансують ці центри, а ці центри постійно організовують якісь заходи, постійно приходять якісь артисти. Тобто ця робота десятиліттями ведеться. І тому, звичайно, за кордоном сформувався оце уявлення про велику російську культуру, тому що вони її постійно показують, постійно ведеться робота.

– Вони всюди присутні, а про нас не говорять, значить, ми не існуємо, так?

– Тепер усі знають, що ми існуємо. Але просто... тепер ще додалася до Чорнобиля й Шевченка ще війна. Як на мене, насправді ситуація в цьому плані, мені здається, складна, тому що з одного боку нам треба постійно говорити, що у нас війна, для того, щоб нам допомагали, але з іншого боку, якщо це публічна дипломатія і ми працюємо із суспільством, а не з політиками, то дійсно... Навіть тут мені приносили проєкт організатори, і вони сказали, що провели дослідження серйозні, – і вони зробили висновок, що за кордоном суспільство... вони вже не готові, вони більше не хочуть бачити всі ці кроваві сцени, воно вже не буде викликати ту реакцію, на яку ми, напевно, могли б сподіватися. Тобто треба міняти підходи. Вони говорять про те, що треба гуманність показувати. Там навіть проєкт запропонували, Space of Humanity, щоб якісь такі приклади гуманності показувати, не криваві.

– А як можна боротися з цією втомою від України? Знову таки, напевно, засобами публічної дипломатії якось доносити, що ми важливі, але як можна змінити підхід трохи конкретніше?

– Те, що я хочу говорити, це більше моя особиста думка. Тобто не йдеться про офіційну позицію, тому що офіційна позиція у нас інша. Я б, наприклад, все-таки більше працювала на позитив, тобто я б більше показувала саме культуру українську, найкращі якісь зразки – це там і художнє мистецтво, і музика, і кулінарна дипломатія, і спортивна дипломатія. Слід показувати позитивні приклади того, що ми варті не тільки співчуття, але і того, щоб нас цінувати за наші досягнення. Якось так. І ми реально теж зробили свій склад у розвиток світової культури, європейської культури. Тому що я пам'ятаю в Індії такий приклад: коли почалася війна, звернулася одна жінка – вона продюсерка, організаторка кінофестивалів. І вона сама... організувала фестиваль фільмів українських режисерок. І коли вона пояснювала, чому вона це вирішила робити, вона сказала: «Коли почалася війна, для мене стало відкриттям, що є така країна – Україна». І вона усвідомила, що вона про Україну нічого не знає. І їй просто тоді стало цікаво, де це почалася війна, де багато людей гине, багато руйнується. І їй стало цікаво, а що ж там руйнується, що ж це таке взагалі за Україна і про що це. І тому вона вирішила зробити цей фестиваль для того, щоб і самій дізнатися, і іншим показати, що ж це за країна, в якій відбувається така біда і яку руйнують, на яку напали.

– Тобто і на приватних ініціативах багато будується, правильно?

– На таких ініціативах, насправді, все і будується, щоб ви розуміли. Тобто, навіть можна сказати, на ініціативах не тільки тих людей, які нам симпатизують, або, в основному, на ініціативах громади, а також на ініціативах навіть тих дипломатів, які займаються культурою. Тому що в посольстві, як правило, по одному дипломату, який веде оці питання, які ми називаємо публічною дипломатією. І це включає не просто, що ось цей дипломат ходить, там все організовує. Це просто багато бюрократичної роботи, багато різних інших доручень, крім організації заходів. І якщо людина сама не зацікавлена, не ініціативна, не активна, то просто так зробити щось складно. Як правило, раніше це було так, що організовувалися якісь заходи при посольстві. Звичайно, у нас є якась діаспора, яка постійно туди ходить. Залежно від країни, є країни, де діаспора більша, є країни, де діаспора менша. Така група людей, вона постійно навколо посольства... І ми тоді порахуємо, що ми культурну діяльність проводимо.

– Як ми взаємодіємо з діаспорою, з закордонними українцями? Всюди пишуть у документах, що вони важливі. Як саме ми з ними комунікуємо і де їхня роль найбільш потужна?

– Вони важливі. Я думаю, без них ми б взагалі мало що могли робити, особливо в цій публічній дипломатії. По-перше, у нас чисто людський резерв обмежений у посольствах, і фінансовий теж. Ця наша діаспора – вони й організатори дуже часто, вони й ініціатори мамі там заходів і проєктів. Вони дуже часто і фінансують, або допомагають різними способами. Ті, хто там живуть, мають якісь зв'язки, можливо, якісь таланти. Наприклад, якщо людина вміє готувати з діаспори, і вона хоче допомогти нам, то готують, просимо – люди готують. Звичайно, знову ж таки, на мою думку, це не до кінця правильно, тому що виходить із нашого боку така експлуатація людей. Я вважаю, що було би правильно, якби ми могли платити людям за те, що вони роблять, але у нас не завжди є кошти в бюджеті, щоб людям платити. Тому ми їм, звичайно, вже вдячні за те, що вони там погоджуються або приготувати, або хтось там фотографує якісь виставки, або хтось якісь таланти музичні має – тоді ми разом організуємо якісь такі культурні заходи. Тобто така кооперація. В Ізраїлі, наприклад, – там теж якраз після революції виникла потужна організація, яка підтримувала Україну, з волонтерського руху. Вони вже почали різні заходи організовувати, кошти самі збирати, концерти робити. А посольство... Через те, що посольство має певний статус, ми десь можемо, наприклад, (в деяких країнах, можливо, це не у всіх так спрацьовує) звернутися, попросити якусь локацію безкоштовну. І можуть її виділити, а діаспора там уже робить якийсь захід. Така може бути кооперація. Або якісь концерти.

У нас раніше були всякі дати червоні в календарі: Шевченко, Крути, революції, ще якісь річниці. Оце все треба відзначати. Хоча, на мою думку, це теж хибний підхід, тому що не всім за кордоном це цікаво. Тобто, якби ми могли цікаво доносити, робити якісь круті проєкти, показуючи, який той Шевченко класний, якось обігрувати... А як правило, оскільки всі мають ці дати якось відзначати, то там збереться громада, вони почитають вірші – і галочку поставлять, що ми такий культурний захід провели. Це можна

вважати роботою з діаспорою, але чи можна це назвати публічною дипломатією, в тому плані, що ми мали якийсь вплив? Щось донесли, щось розказали про Україну місцевій аудиторії? Швидше ні, ніж так.

– *Це щось радянське – просто потім звітувати.*

– Якщо подумати, то оця російська традиція використовувати м'яку силу, напевно, не виникла на порожньому місці. Очевидно, що це пішло з Радянського Союзу – усвідомлення того, наскільки культура важлива і як через цю культуру можна впливати на суспільну думку.

– *А чому у нас такої традиції нема, чи білоруської, чи казахської?*

– Я не знаю чому. У нас ніколи чомусь не було грошей, ніколи ми до кінця не усвідомлювали важливість цього всього. Я не можу пояснити, чому так. Наче ми вийшли з Радянського Союзу, але вони не зупинилися, вони далі використовували і використовують ці інструменти, а ми якось це все... формально використовували. І зараз я можу сказати, що воно не до кінця так, як воно, можливо, могло б бути, хоча ясно, що зараз це набагато краще, ніж було колись.

– *Ще є питання в тому же контексті. Щоб показувати Україну позитивно, у нас нібито є бренд "Ukraine Now". Він красивий, про навчання, про туризм, але вже четвертий чи п'ятий. Що з попередніми було не так і чи ефективний цей?*

– Відверто сказати, за цими брендами я не дуже слідкувала. В чому воно полягало? В тому, що у нас було лого, ми поширювали в соціальних мережах якусь інформацію з цим лого, так що всі мали звикнути до цього. Але важливо просто, щоб той імідж, який ми створюємо, щоб він не дуже сильно відрізнявся від реальності, яка існує. Навіть якщо говорити про тих же студентів – реально в нас дуже багато студентів навчалися іноземних, наприклад, навіть із тої ж самої Індії. Але останні події, коли війна почалася... як ми, будучи зацікавлені в тому, щоб не втратити, як ми діяли, воно не до кінця на нашу користь, насправді. Воно наш імідж, на жаль, не покращує. І там багато інших таких нюансів із тими візами, з цим всім. Тому, я ж кажу, важливо не тільки поширювати гарні і правильні картинки, меседжі в соціальних мережах, або проголошувати. Важливо, щоб воно відповідало тому, що є в реальності. І це, як на мене, дуже важливо.

– *На тлі цих тверезих, децю песимістичних оцінок і в умовах російської збройної агресії, що можна назвати нашим найбільшим досягненням у публічній дипломатії?*

– Коли почалася війна, я була в Індії й не дуже слідкувала за нашими досягненнями публічної дипломатії України. Я думаю, що те, що взагалі до нас була прикута увага. Хоча, я ж кажу, з одного боку, це абсолютно природний був процес, але з іншого боку, нам вдалося утримати цю увагу, говорити про те, що відбувається. Очевидно, що це дійсно хороший результат... Ми можемо спостерігати реакцію в соціальних мережах, але це ж не все. Не тільки це про публічну дипломатію. Публічна дипломатія – це і медіа, і що там...

– Так, і сім її різновидів за Стратегією [публічної дипломатії України на 2020-2025 роки].

– Там, знову ж таки, дуже гарно написано. Якщо мене питають, як це все на практиці відбувається, я вам цього теж не розкажу. Тому що є гарна стратегія публічної дипломатії, але чи є така систематизована політика з реалізації цієї стратегії? На жаль, я цього не можу сказати. Важливо те, що ми навчилися швидко реагувати, навчилися використовувати оці інструменти соціальних мереж. Ми цим користуємося, і ми цим користуємося настільки ефективно, наскільки це могло б бути. Просто що зараз... Я більше зараз вірю все-таки не в соціальні мережі, я більше вірю в великі якісь медіа, основні агенції новин, якихось видатних людей, які говорять свою думку. Тобто, наприклад, газета... "Economist", наприклад, коли пише статтю, або там "Washington Post", такого рівня видання пишуть про це, говорять, коментують. Тобто це дійсно має резонанс.

– *У них охоплення сто тисяч людей, а на сторінках умовного посольства тисяча.*

– Ну, звичайно. І плюс треба пам'ятати, що – так, там можуть відслідковувати й вороги, зрозуміло, що вони відслідковують – здебільшого на тих сторінках ті, які або нам симпатизують, або мають якісь зв'язки з Україною. Тобто ті люди, яких переконувати вже не треба, там якось змінювати якусь точку зору. А такі от реально круті якісь видання – оце вищий пілотаж. Якщо ми можемо там доносити інформацію, якщо ми маємо таких журналістів, можливість там друкуватися – це круто... Тобто, я ж кажу, це такі всевітні імена. В кожній країні є якісь газети, канали, які найбільш популярні. Тобто, працювати з такими медіа. Ну, тобто, соціальні мережі – це класно, але цього реально мало. Не можна тільки на цьому зациклюватися й по цьому робити висновки.

– *Тобто їх все одно треба мати для тих, хто вже їх читає, але якось думати про розширення охоплення краще не треба?*

– Ну, звичайно. Якщо говорити про публічну дипломатію як про комплекс... Тобто, це і робота з журналістами, і, як на мене, важливою була б співпраця з університетами. Важливим було би в університетах, наприклад, якісь лекції читати про історію України. Багато думають, що в Україні не було історії до того, як розпався Радянський Союз. [Потрібно] розказувати навіть про той самий Радянський Союз, що таке той Радянський Союз, що це не тільки Росія, що там була Україна, що Україна навіть відіграла якусь роль. І коли, припустимо, в Індії росіяни святкують 75 років дипломатичних відносин із Індією, то чому 75 у росіян? Звідки? Вони рахують, що вони — це Советський Союз. Ми ж теж були в складі цього Советського Союзу. Тобто це можна по-різному доносити суспільству, тобто показувати, що, наприклад, Індія не тільки мала відносини з росіянами, вони мали і з Україною відносини. Нехай спаде цього Радянського Союзу, але все одно це не тільки Росія була... У мене така ідея, мрія, щоб принаймні якось ми могли домовлятися, щоб якісь професори хоча б одиничні лекції читали в різних університетах і розказували [про історію України], тому що студенти потім будуть будувати і внутрішню політику, і зовнішню політику. Їм треба вкладати якісь ідеї, які ми б хотіли донести, щоб про нас знали. Або теж, наприклад, навіть якщо опуститися нижче, до шкіл, то, припустимо, домовлятися з країнами, як [викладати] історію.

От, я пам'ятаю цей випадок, мене це так навіть вразило, коли я, прочитала, що Ізраїль і Німеччина домовилися, як вони будуть викладати, історію в своїх країнах. В них були трагічні сторінки, як Голокост, і це все. І вони провели якусь роботу, якісь консультації, і вони погодили, як саме вони будуть і в Ізраїлі, і в Німеччині розказувати про ці сторінки болючі. Тут головне, по-перше, що вони погодили, а по-друге, що вони і там, і там розказують. Тобто йдеться про те, що, наприклад, ми могли б на рівні Міністерства освіти з різними країнами домовлятися – навіть із сусідами нашими, з тими ж, поляками – щоб так і так розказувати. Хоча, можливо, їх там і не дуже треба переконувати, але все одно є певні моменти в нашій історії, які є болючі або спірні. І слід вчити дітей, щоб і там дізнавалися, за кордоном, про нашу історію, і ми розказували про іншу історію. Нехай це буде один урок, але закладати крок за кроком.

До речі, і про культуру розказувати, яка в нас культура. Всі у світі знають про французьку культуру, так? Що в них є видатного. А про нашу не знають, хоча в нас є скільки художників, нічим не гірших за французьких. Але про це ніхто не знає. Тобто ось такі речі, щоб це було системно. Тому що так, як ми зараз працюємо, воно не є системним, воно є точково...

– *Люди зараз часто думають, що щось стосується історії чи культури не України, а Росії. Репін російський, наприклад, так? Чи Київська Русь – це насамперед «Русь». Як ми це пояснюємо тепер?*

– В Українського інституту є проєкт «Деколонізація», вони так і називають. Вони щось і в «Вікіпедії» роблять, її деколонізацію. Український інститут, ще є посольства і міністерство. Просто треба тут теж пам'ятати, що в міністерстві ми все-таки не є фахівцями у сфері культури. Тобто ми, перш за все, чиновники... Але Український інститут... вони і складаються з таких фахівців, і вони можуть [втілювати] більше серйозні проєкти, інтелектуальні, допрацьовані серйозно. Вони й роблять, і деколонізація – якраз та тема, яка в них зараз є однією з основних.

Якщо говорити, знову ж таки, про практичний вплив цих проєктів і про масштаби, то, на жаль, я теж не впевнена, що цей вплив суттєвий. По-перше, вони тільки в Європі і навколо якихось заходів, і вони такі трошки у них... специфічні, елітарні, напевно, можна так сказати.

– Я бачила в їхньому дослідженні, що вони спілкуються переважно не з людьми з вулиці, а взаємодіють із фахівцями в галузі культури, тому так, напевно, це про елітарність...

– Напевно, і тому виходить, що якщо говорити про загал, про вплив на суспільство, то я не знаю, наскільки він великий.

– Тобто [культурна дипломатія] – це навіть завдання не Українського інституту і не Міністерства закордонних справ, це завдання якраз приватних, громадських ініціатив?

– Так. Ну, ми просто без цих приватних громадських ініціатив або, власне, професіоналів, і не зробимо. І, напевно, це так і має бути. Тобто є в нас якісь колективи музичні. І це має не Міністерство і посольства організувати – це спеціальні люди мають ці тури організувати. Ми можемо десь інформувати, сприяти можемо, тому що по-хорошому, ці всі гастролі – це комерційна тема. Ми зацікавлені в цьому, тому що ми зацікавлені в тому, щоб за кордоном побільше всі дізнавалися про нашу культуру. Бажано, звісно, щоб це була хороша культура... А якщо є якийсь проект, який ніхто не знає, то вони вважають... що те, що вони показують, воно є круте. Але попри те, що вони думають, що це дуже класний продукт, вони все-таки самі його не можуть реалізувати, показати, продати, скажімо так. І вони потребують нашої допомоги. І тут якраз виникають сумніви, наскільки якісним є те, що вони пропонують.

– Якщо говорити про державні установи (бо ми серед громадських ініціатив уже якимось маргіналізували державу), в нас Є МЗС, звичайно, є Український інститут. Чи є це якісь установи, що співпрацюють із державою й також опікуються питаннями публічної та культурної дипломатії?

– Є купа організацій, фондів, які можуть до нас приходити, щось нам пропонувати. Але на такій системній основі... я мушу подумати, не можу сказати. По-хорошому, ми мали би в середині співпрацювати, припустимо, з такими установами, як Держкіно – хоча б із тими державними установами, які мали би пропонувати культурні продукти, які ми могли б використовувати за кордоном... Але це спрощене розуміння, напевно. В нас є комунікація [з Держкіно], але отримати фільми з правами щоб посольства могли легко їх використовувати, – такого немає. Або щоб нам Мінкульт давав якісь класні проекти вже готові... такого не пропонують.

Може бути, що до них хтось звертається... наприклад, була історія з хором Верьовки. Там є організаторка, і у неї ідея організувати тур в Штати. Очевидно, в неї немає достатньо ресурсів і немає досвіду. Вона таким чином намагається залучити цей ресурс державний для того, щоб хтось її якимось допоміг. Тобто вона створила ідею, і в неї є зв'язки, і вона починає використовувати ці зв'язки для того, щоб привезти цей хор... Загалом ідея класна, хор Верьовки – це дійсно класний хор, вони можуть приїхати. Але тут важливо, щоб якийсь професіонал цим займався. Якби це був професіонал, ця людина б чітко розуміла, що треба робити. Напевно, якихось спонсорів вона мала б пошукати. А тут є ідея, є така хаотична діяльність і є зв'язки. І оце починається. Вона [подає запит] на Мінкульт, Мінкульт на нас, ми на посольство. Посольство щось робить, але посольство не має грошей. Посольство може спробувати домовитися, але хтось мусить заплатити, наприклад, за той же зал. І надати якісь документи, яких потребує Карнегі-хол. А вона, напевно, не знає. І виходить так, що вона грошей чи не мала, чи не збрала вчасно. І воно все триває. Це не професіоналізм, а використання державного ресурсу... Начебто є кінцевий продукт, який можна показати, але не склалося все до купи.

– Зараз потрібні не так спеціалісти, як проектний менеджер і спонсор, у публічній дипломатії необхідні дві людини?

– Так, але ж дипломат не може грати цю роль. Я мала такий досвід і більше не хочу. Коли я працювала в посольстві, у мене виникла ідея, і коли я шукала спонсорів — ледве з глузду не з'їхала. Звичайно, я навчилася це все робити, але я чітко розумію, що це була не моя робота. Якби я займалася тільки цим, було б нормально, але я маю ще купу інших справ. Непрофесіонали цього не розуміють і думають: у посольстві працівникам мають допомогти, адже вони роблять це для держави. Але це все оплачувана професійна діяльність. Зараз дуже модна інша тема: до нас приходять організатори і говорять, що вони [влаштовують] благодійний концерт (той же хор Верьовки), але мені здається це такою ж спекуляцією, бо везти п'ятдесят людей, які співають і отримують за це кошти, за кордон — очевидно, це брехня. Можливо, якщо вони подають це офіційно, то щось і зберуть, але у такий спосіб організатори

хочуть показати: ви нам повинні допомогти, адже ми не просто так їдемо виступати, а гроші збирати, на армію, наприклад. Таких проєктів від благодійних фондів дуже багато. А благодійні фонди ми перевірити не можемо. Тому було б добре, якби була інституція на кшталт Мінкультури, яка перевіряє ці проєкти й дивиться, як їх можна за кордоном показати.

– *Тобто ми потребуємо якоїсь системи оцінки культурного продукту?*

– Так, система оцінки продукту, проєктів, організаторів, хто ті організатори – зі всім так. Як правило, ми намагаємося зустрітись і проговорити певні моменти, але це відбувається інтуїтивно...

– *Лишилося ще два великих питання. По-перше, я хотіла б спитати, як функціонують зараз так звані культурно-інформаційні центри при українських посольствах? Яка їхня кількість, що це взагалі за центри? Написано туманно, розкажіть, будь ласка, більше про це.*

– Це цікава тема, але на всі ці питання ніхто не знає відповіді. У певний період у нас була постанова Кабінету Міністрів про відкриття культурних центрів при посольстві, навіть був перелік країн, для яких вони передбачалися.

– *І у ньому Росія стояла перша.*

– Так. Я, до речі, працювала в Ізраїлі і якраз займалася таким центром. Проте за класикою жанру, цей культурний центр був у незрозумілому місці, на відлюдді. Посольство розташовувалося у Тель-Авіві, а біля нього є містечко Бат'ям. Там цей центр був місцевим осередком культури, куди діти ходили до школи й на позакласні заняття. На щастя, це був перший етап, а зараз, судячи з дописів на фейсбуці, це найуспішніший приклад культурного центру в Ізраїлі. Але у нас все ще є посольства – їх до десяти – є низка посольств, у яких залишається за штатом посада керівника культурного центру. Центрів є фактично два чи три в європейських країнах (Франції, Австрії), але ці центри... важливої ролі не відіграють. Ще коли це нормальне пристойне приміщення, то не соромно туди запрошувати відвідувачів – дипломатів, місцевих. А якщо воно десь на відлюдді, то трішки соромно – особливо коли в росіян... приміщення всі дуже класні. Стає соромно, коли порівнюєш з російськими центрами. Очевидно, цей проєкт провалився, в будь-якому разі, це не набуло масового характеру. Зараз у нас в основному просто є дипломат, який займається питаннями культури в кожному окремому посольстві. У 2017 році створили Український інститут... під МЗС. За Статутом суто мали бути філії, але насправді існує два представництва. І різниця полягає в тому, що ці представництва – це офіси, відкриті за кошти благодійників, партнерів тощо. Це не є філіями, фінансованими з бюджету України. Доки гроші дають партнери, вони є, але що буде з ними далі, питання відкрите. Складно сказати, яка в них буде доля. Викликів дуже багато.

Частина 2

– Коли ми працюємо, ми завжди думаємо: а яка головна мета нашої публічної дипломатії, чого ми хочемо досягти, яка стратегічна мета? Наприклад, наша стратегічна мета – створити імідж України як країни з давньою історією, унікальною культурою, щоб про нас знали у світі саме так. Тоді виходить, що всі наші заходи, яких ми вживаємо, – це оперативні методи, які ми використовуємо, щоб досягнути глобальної, стратегічної мети...

Є такі методи, які дають швидкий результат, але чи є вони достатньо ефективними, достатньо дієвими, і чи дійсно впливають на нашу головну стратегічну мету? Проведення концертів або показ фільмів (наприклад, «20 днів у Маріуполі») в усіх посольствах – чи має воно суттєвий вплив на досягнення нашої стратегічної мети? Як на мене, не дуже. Ми можемо собі визначити не глобальну стратегічну мету, а якусь (наприклад, перемогу) операційну. Це важливо, нам цього треба досягти, але Україна не дорівнює «війна»... Щоб люди розуміли, чому треба підтримувати Україну, їм потрібно показати, що таке Україна і чим вона цінна для світу, не тільки в геополітичному плані. Якраз у геополітичному плані людям байдуже, що тут відбувається, це тільки нам болять... Для мене аргументом є те, що порушено міжнародне право, і якщо той, хто його порушив, не поніс відповідальності, це створює прецедент і так само може відбуватися в інших куточках світу. Але я не знаю, наскільки важливим є цей аргумент для інших суспільств. Доки їх це якось не торкнеться емоційно, їм буде байдуже. В ідеалі у нас би мала бути більша мета, ніж перемога...

Важливе все, але, можливо, варто робити ще щось, що в перспективі стратегічно дасть результат, і результат буде більш суттєвим, ніж ці короткі точкові речі, які ми зараз робимо сьогодні. Наприклад, я

вчора говорила про освіту. Ми зараз не побачимо результату, це очевидно, але цей результат може бути потім, ми створюємо його крок за кроком, серед молодших поколінь. Мені також подобається... робота з представниками громадянського суспільства (NGOs, think-tanks). У таких країнах, як Індія, позицію урядів змінювати дуже важко, але представники суспільства... більш симпатизують нам, ніж урядовці. Урядовці на особистому рівні також можуть, але вони обмежені позицією держави, вони все одно мають бути ось у цих рамках. Представники суспільства більш гнучкі, з ними варто вести діалог і через них доносити меседжі. Не просто наші наративи, а загалом якусь інформацію для розуміння, що таке Україна. Це журналісти або, наприклад, письменники.

– Щоб достукатися до академії, має бути якась конференція. Щоб достукатися до студентів, лекція. А щодо письменників, я бачила, що кілька років тому видали арабський переклад Лесі Українки, це було неймовірно.

– Так, перекладів наших книжок у світі не дуже багато. Але в нас є кілька письменників світового рівня... І от такі люди, які вже здобули собі ім'я, славу й визнання світового масштабу, – і вони можуть доносити якісь меседжі, і вони свідчать про те, що в нас не тільки війна – у нас є письменники, в нас є література... Для нас вони відомі: Забужко, Андрухович, Жадан – але наскільки їхня література знана, перекладена? Для того, щоб її знали і знали про наші здобутки – культурні, літературні, мистецькі – такого рівня продукт треба підтримувати... хоча б мінімальне сприяння держави надати. Це є доказом того, що ми цінні з культурної точки зору...

Наш бренд... треба наповнювати. Коли бачать “Ukraine Now”, одразу має з'являтися якась інформація, якийсь імідж, який ми хочемо створити про Україну., уявлення про бренд, який ще потребує наповнення... Ми можемо створювати різні іміджі, але доки вони не будуть реально перевірені часом, засвідчені... Наприклад, «Україна країна сміливих людей». Ми можемо в потягах це писати, – але коли ми бачимо репортажі у Deutsche Welle про те, що кожний день така-то кількість чоловіків тікає з України, виходить, що цей наш меседж розходиться з реальністю. Має бути часом доведено, що це дійсно так.

Майже про кожну країну... в нас є якісь свої уявлення – про Японію, Китай, Індію. Хоча вона нібито бідна й відстала країна Глобального Півдня, все одно у нас є якийсь імідж, щось хороше про це, принаймні кіно. Або, наприклад, Корея – крор. Одна маленька країна, здавалося б. Здебільшого ми знаємо американських зірок, а тут раптом Корея... Вони реально роки витратили на те, що вони вклали гроші в цю індустрію, вони її розвивали... і це працює на імідж держави.

– У корейців це нове і сучасне. А коли думаєш, що б такого розказати про Україну, одразу на думку спадають Київська Русь і козацтво.

– Звичайно, нам треба розповідати про свою історію, але це не головне. Є люди, яким, можливо, цікава історія України, як мені стала цікава Африка... Треба, щоб людину ця тема зацікавила... Це тільки якщо домовлятися, намагатися говорити з партнерами, що Україна – це terra incognita, про неї дійсно мало говорили; потрібен хоча б один урок про історію України, щоб діти дізнавалися. Але це слід робити системно – не так, щоб в якійсь українській суботній школі провели урок історії і звітували про проведену роботу. Це нічого не змінює. Потрібна системна робота, яка, можливо, роками буде вестися, тому що інформація – це про безпеку. Кожна країна буде вирішувати, треба чи не треба це про Україну розказувати...

Можна розповідати і про культуру... Про борщ усі знають... Як у Японії суші – в Україні одразу борщ. Але так, як ми це робимо зараз, це не спрацює. Тобто в нас просто якісь оперативні заходи, точкові... зараз усе про війну, про війну, про війну, але це все тимчасове. Чи має воно якийсь глобальний вплив? Я думаю, ні.

– Російсько-українська війна вплинула більше на оперативні методи публічної дипломатії чи на її стратегію?

– Коли почалася повномасштабна війна, всі були в шоці, всі мобілізувалися, шукали різні способи, як діяти в цей ситуації. Зрозуміло, що ніхто не був готовий, тому що перед тим ми взагалі інші меседжі поширювали, що нічого не буде. Ми перемкнулися на інше. Було багато картинок цих кривавих, і ясно, що вони вражали... Це було шоком для всі: і для нас було шоком, і для Європи, і для Америки, тому що у XXI столітті в середині Європи така війна... це не могло не спрацювати. Ясно, що це привернуло увагу, це викликало симпатію і підтримку там, де це можна було донести. Навіть там, де офіційно нас не

підтримували – наприклад, в Індії – навіть там, припустимо, перші пару місяців ледь не прямі трансляції велися на індійському телебаченні. Були на місці журналісти, і вони ледь не онлайн показували, що відбувається, навіть там.

– *А потім Путіна і Лаврова запросили на телебачення і щось пішло не так.*

– Просто там багато російських чинників: Росія ж там роками працювала через агентуру, і багато людей там дійсно підтримують Росію або вірять цим російським нарративам. Також вони певною мірою військово були залежні, потім купували нафту... вони використали цю ситуацію і в своїх економічних інтересах... для них це далеко. Знову ж таки, треба розуміти, що зараз ми україноцентричні, але кожна країна – і це нормально – в першу чергу думає про свої інтереси. І так мало би бути для нас. У нас, можливо, цього не було раніше, і до чого це призвело? В нас було багато агентів російських – і, напевно, тому в нас політика такою слабкою вийшла. Ми теж повинні виходити з наших інтересів у першу чергу.

– *Література, на яку я орієнтуюся, зазначає, що у кризових ситуаціях формується безліч альтернативних шляхів, у тому числі в дипломатії, але в нашому випадку криза вплинула на стратегію української публічної дипломатії, а методи залишилися незмінними.*

– На жаль, у нас усе [відбувається] не завдяки, а всупереч, на кожному етапі. Я пам'ятаю, ці надзусилля, які кожен мав докласти [під час Революції гідності]: купа інформації, треба це все опрацювати, й бажано оперативно. Американці ті самі, якби вони потрапили в такі умови – технічні, фінансові, з людським ресурсом – у них би просто все розсипалось. А ми, на диво, настільки загартовані. Кожен дипломат на своєму рівні мобілізується – і тут уже дійсно вмикається якесь третє дихання й героїзм. Якраз цей героїзм і є наслідком того, що в нас немає системної роботи, немає ресурсів, і тому виходить це все на ентузіазмі. Але людина не може безкінечно працювати на ентузіазмі... це неможливо постійно тягнути. Ми собі створюємо плани, потім починаємо просто звітувати, оскільки не можемо робити це постійно ефективно, тому що просто не вистачає ресурсів. Це формальне звітування. Наприклад, у нас усі [посольства] попроводили заходи до другої річниці [повномасштабного вторгнення РФ в Україну]. Ми позбирали цю інформацію, комусь звітуємо, але якщо поставити питання, який вплив це реально мало на всі ті суспільства... З точки зору публічної дипломатії, чи мало це такий вплив на ті суспільства? Не знаю.

– *Якщо прийшло двісті людей, а в Україні живе два мільйони...*

– Так. Наприклад, коли фільм «20 днів у Маріуполі» показують по національних каналах, звісно, люди подивляться, подумають, що треба підтримувати людей

– *Бачу, що попри гнучкість нашої дипломатії, а ній залишилося багато формального звітування, націленого на кількість, а не якість. На вашу думку, чи це правильно?*

– Так. Тут я завжди виправдовую нас самих і своїх колег. Як практик, я розумію, що в нас просто немає таких ресурсів, щоб [орієнтуватися] на якість. Мені здається, що більшість дипломатів на місцях працюють на сто відсотків, стараються, намагаються викрутитися, знайти матеріали і проекти. Але це не повинно триматися на ініціативі кожного дипломата, це має формуватися звідси, з центру – усі проекти. І це має бути системно. Яка в нас стратегічна мета – щоб якнайбільше людей у світі подивилося «20 днів у Маріуполі»?

– *Не може бути. До речі, мені було б цікаво спитати про стратегію. 2024 року вже буде час змінювати Стратегію публічної дипломатії. Що з огляду на сучасні реалії має бути в ній враховано? Можливо, якийсь аспект підходу до цього, ціль, принцип? На сайті нам просто показують різноманіття методик, але на практиці хотілося б дізнатися конкретніше.*

– На певному етапі ми намагалися просувати кулінарну дипломатію, нам надсилали контакти різних шефів, які могли б їздити по світу і щось показувати... Знову виходить так, що воно скидається на виконавців, дипломатів у посольствах. Як ми це використовуємо, це вже наша турбота...

– *Щоб ми перейшли від фрагментарності, низових ініціатив до системності, що і як має робити держава?*

– Напевно, визначитися зі стратегічною ціллю, не просто написати, що в нас є такі круті інструменти і крута публічна дипломатія, і створювати гарні картинки... Що реально стоїть за тими

картинками і який реальний вплив вони мають – це інше. У нас є інструмент – соціальні мережі, і ми їх використовуємо... Є, наприклад, одна велика стратегічна мета, і зараз у нас є мета тактична, напівстратегічна – нам потрібна перемога. І для того, щоб здобути перемогу, нам потрібна підтримка інших країн. Але ми розуміємо, що це тільки один із етапів для того, щоб досягти головної мети. Головна мета – затвердити Україну як реально демократичну країну з непростю історією і багатою культурою... Поки, як завжди, в цьому хаосі ця безсистемність і є нашою системою наразі. Все одно це працює. Який би хаотичний вигляд це не мало, наразі це працює, просто тому що немає інших варіантів. Як на мене, було б краще, якби була якась дійсно глобальна мета, і щоб ми чітко розуміли, що те, що ми робимо, зорієнтоване на меншу мету, якої ми намагаємося досягнути.

Також фільми є інструментом. Знову ж таки, фільми про війну в оперативних цілях ефективні. Але, наприклад, якщо ми будемо показувати класику на кшталт Довженка, ці фільми будуть грати на глобальну мету, тому що ми показуємо, що в нас було кіно й до війни, і це кіно дійсно світового рівня. Було б мудріше ставити на фільми, які дійсно мають культурну цінність... Я висловлюю свою суб'єктивну точку зору, це моє індивідуальне відчуття... але моя оцінка не є експертною. В ідеалі [оцінювати фільми] мали б якісь експерти... але я не маю відповіді, хто це має робити.

– Отже, якщо я правильно зрозуміла, для оновлення Стратегії публічної дипломатії нам необхідно визначити стратегічну мету, вдало поєднати її з операційними цілями, фахово оцінювати наш культурний продукт, визначитися з головною рисою нашого бренду та взаємодіяти з різними верствами суспільства.

– Що стосується бренду, йдеться про його наповнення. Коли бачать “Ukraine Now”... зараз буде виникати імідж війни, але чи ми хочемо, щоб саме такі думки в людей виникали, коли вони думають про Україну? Що стосується Українського інституту і його елітарних проєктів, це теж треба. Якщо вони працюють на цьому елітарному рівні з експертами у сфері культури... це теж треба, але по суті це не до кінця публічна дипломатія... Якщо робити весь алгоритм... ми намагаємося вплинути на суспільство країни, а суспільство – це виборці потенційні. Тобто якщо ми доводимо суспільству, що Україна варта того, щоб її підтримувати, то коли будуть вибори, виборець буде голосувати за ті партії, які підтримують Україну. І коли приходять до влади ті партії, які підтримують Україну, то, відповідно, в нас більше шансів, отримати підтримку на державному рівні... Це не про жалість (хоча ми намагаємося на саме отакі базові емоції впливати), але людина не може весь час дивитися на кров. Рано чи пізно ми самі... вже не витримуємо, не можемо постійно перетравлювати ці новини про жертви. новини про жертви. Це реально тяжко. Хто захоче на Заході, коли їх це так не стосується, постійно про це чути?

Також треба працювати з діаспорою... Як росіяни роблять? Вони діаспору підтримують, держава фінансує. Вони платять, наприклад, письменникам, конкурси проводять серед письменників діаспори, їм якісь премії, нагороди дають, підтримують якісь спілки російські. Це завжди так було. У свою чергу, у нас є іміджева програма, і ми мінімальні суми виділяємо на проєкти діаспори. Якщо вони хочуть щось зробити, через посольство можуть бути виділені кошти, просто порівняти вклад [України та Росії у проєкти діаспори] дуже складно, це непорівнянно. Діаспора важлива тим, що вже стає частиною того суспільства. Якщо вони активні, то вони будуть на акції ходити, на протести, це ж усе діаспора робить.

– Безмежно вражає, коли читаєш новини про те, як п'ятсот українців у Чилі, тисяча у Перу самі влаштовують собі культурні заходи, протести...

– Так. Наразі швидше вони нас підтримують, ніж ми їх, навіть фінансово. Там уже не одне покоління [закордонних українців] у Канаді, США, в них уже є люди, які там затвердилися, мають гроші. Ми на них покладаємося, вони допомагають нам. Але в ідеалі, як на мене, мало б бути навпаки, ми б мали на них поклатися, просто як на ресурс, але ми б цей ресурс повинні були якось і підтримувати, щоб ми їх не тільки використовували, а щоб ми їм і допомагали. Але для цього потрібні фінанси. На щастя, вони розуміють усю ситуацію й дуже часто вони щасливі, коли просто є увага, дипломати приїжджають, спілкуються, зустрічаються... Але в ідеалі все має бути трохи інакше.

– Окрім фінансів, яких, очевидно, дуже мало, як ще ми б мали їм допомагати?

– Посольство – це офіційне представництво держави, з офіційним статусом. [Вони можуть] надавати те, що ми називаємо сприянням. Якщо вони хочуть проводити якісь заходи, ми можемо просити приміщення безкоштовні, якісь дозволи, чисто формальне сприяння надавати, бути в контакті. В нас,

насправді, є інша біда, в нашої діаспори. Якщо, наприклад, створюються організації, то, як правило, всі ці організації між собою не співпрацюють, не контактують, ворогують. І так фактично в кожній країні так. Посольство мало би бути вище за це все, бути чинником об'єднання. Якщо щось комусь не сподобалося, ці організації можуть часто починати якісь кампанії проти посольства... Виходить, що саме особистий, людський фактор грає тут роль. Якщо той дипломат, який відповідає за культуру і за роботу з діаспорою, достатньо лояльний і вміє знаходити спільну мову, тоді він буде намагатися з усіма буди в нормальних відносинах... Я за комунікацію і за діалог, тому що бувають різні позиції, які відрізняються від нашої офіційної. Ми їх запрошуємо, ми з ними говоримо, ми з ними ведемо діалог, ми їх намагаємося переконати. Я б так робила...

– Проблема координації цих розрізнених ГО звучить як реальна, я бачила, їх там п'ятсот із чимось у різних країнах, але вони розпорошені.

– Так, є Конгрес українців, але не всі до нього входять, не всі з ним співпрацюють, хто як. Пам'ятаю, коли я була в Японії (здавалося б, скільки там тих українців?), навіть там було тоді (у 2000-них) пару активних організацій, які між собою не дуже співпрацювали. Після Помаранчевої революції вони почали робити в Токіо «марш вишиванок». Потім я подружилася з дівчатами з Осаки, які сказали, що вони перші вийшли на цей марш вишиванок, але про них ніхто не говорив, хоча це була їхня ідея. З іншого боку, ті, що в Токіо, вже давно діють, і вони дійсно молодці – вони там [відкрили] і театр, і школу, і все... Був один посол – у них дуже добра співпраця була, а потім інший посол – і вони посольство критикують, посол теж із ними не працює. Це така кухня.

– Звісно, для того щоб вони співпрацювали й не сварилися, окрім особистих якостей певного дипломата, нам потрібне і втручання держави, але якого плану? Це має бути конкретна процедура, алгоритм, документ?

– Ні, мені здається, просто має бути така політика, що ми повинні співпрацювати з усіма українськими або проукраїнськими діаспорними організаціями, які об'єднують українців, із усіма вести діалог, намагатися підтримувати всіх. Це має бути загальна позиція. Це неможливо виписати, цей алгоритм тому що це все залежить від людей... Нікуди не подінешся від людського фактору. Багато чого залежить від мудрості керівника.

– У чинній Стратегії [публічної дипломатії України] це (робота з діаспорою) підпункт підпункту, але насправді воно виявилось набагато важливішим.

– Діаспора дійсно важлива, тому що завдяки діаспорі ми дуже багато робимо. Якби не було підтримки тих людей, які там, одна людина в посольстві нічого не зробить.

– Напевно, це незручне питання, але напевно, публічна дипломатія фінансується за залишковим принципом. Як можна вирішити цю проблему?

– Взагалі в нас є іміджева програма, вона Кабміном затверджується. Ця програма фінансує заходи діаспори, фінансує іміджеві проекти і заходи Українського інституту... Це те, що українським бюджетом передбачено на фінансування нашої публічної дипломатії, цих усіх проектів за кордоном... Нам час від часу приходять звернення від громадян [із проханнями про звіт], скільки на що витратили... Посольства планують якісь заходи, вони пишуть у центр, і уже їм МЗС затверджує певну суму. Ділять ту суму загальну, яку нам на рік виділяють, і її намагаються розподілити на посольства. Як правило, це 1-3 тис [євро]. Були випадки, коли на Австрію виділили 50 тис. євро, вони робили якісь грандіозні проекти... Повертаючись [до роботи журналістів], мені здається, що одним із ефективних інструментів могло б бути (зараз Український інститут почав це робити) – коли привозять або журналістів, або якихось авторів іноземних в Україну... журналістські тури. Звісно, важливо, щоб це були журналісти високого рівня з найкращих видань. Я вірю в класичні методи... Не тільки соціальні мережі ефективні (якщо це не соцмережі впливових людей).

– Раніше ми говорили, що деякі видання, такі як Deutsche Welle, можуть написати про Україну погано. Чи це сильно псує ситуацію? Як зробити так, щоб у media писали про нас добре?

– Тут варто розуміти, що ми не можемо вказувати західним впливовим медіа, що писати. Це не спрацює. Якщо це західна журналістика, як правило, вони перевіряють факти, престижні видання не можуть дозволити собі публікувати неперевірену інформацію... тому що йдеться про їхній престиж.

Наша зовнішня політика – це важливо, але якщо говорити про пріоритети, то звісно, найважливіше – це наша внутрішня політика. Це той матеріал, який використовується за кордоном. Тобто ми самі про себе можемо говорити все, що завгодно, це правда. Але треба пам'ятати, що журналісти теж мають багато різних джерел, або є незалежні журналісти, які просто тут акредитовані і спілкуються з місцевими. Вони бачать реальність. Треба починати насамперед виконувати домашню роботу, звичайно, тоді й назовні буде йти [позитивна] інформація...

– Нещодавно я побачила новину про депутата, який запропонував створити на території України культурні центри малих народів Росії. Я дуже скептично ставлюся до цієї пропозиції, зараз не треба давати голос росіянам. А яка Ваша позиція?

– Можливо, це такий стратегічний хід. Ми дуже хотіли б, щоб Росія розпалася. А щоб Росія розпалася, треба щоб ті малі народи, які живуть у межах Росії... повстали. Це можуть бути політичні, соціальні, національні протести. Можливо, якщо зараз ми відкриємо культурні центри цих народів і будемо їх підтримувати... таким чином ми будемо розвивати в них почуття національної гордості й національної незалежності. Можливо, така стратегічна мета – підриєв [єдності РФ]. Це можна було б так розглядати. Але нам би, звісно, свої, українські культурні центри було непогано підтримувати.

Додаток 5

Гайд інтерв'ю з респондентом 2 на тему парадипломатії (дипломатії міст і громад) України

Респондентка – Матійчик Тетяна Миколаївна, радниця з питань місцевого самоврядування Проєкту «USAID» із підвищення ефективності роботи та підзвітності органів місцевого самоврядування («ГОВЕРЛА»)

Мотивація до здійснення парадипломатії

1. Які запити зазвичай мають представники громад, що беруть участь у Вашому проєкті? Чи змінилися ці запити з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну і як саме? Які найпоширеніші/найнагальніші виклики зараз постають перед громадами?

Шляхи підвищення ефективності парадипломатії

2. На Вашу думку, що може слугувати стримувальними чинниками для громад, не залучених до міжнародного співробітництва? Які ресурси/навички потрібні органам місцевого самоврядування, щоб брати участь у "дипломатії громад"?
3. Що українські громади можуть запропонувати зі свого боку потенційним партнерам? Які галузі/сектори потребують особливої уваги в контексті налагодження міжнародного співробітництва громад?

Парадипломатія як вимір зовнішньої політики України

4. Здійснення реформи децентралізації – одне з зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС. Яку роль самостійні громади відіграють у процесі європейської інтеграції України?
5. Чому одні громади долають виклики, пов'язані з війною, краще за інші? Яких заходів можна вжити, щоб зміцнити стійкість українського суспільства та оборонну спроможність окремих громад у випадку тривалої / повторної російської агресії?

Додаток 6

Інтерв'ю з респондентом 2 на тему парадипломатії України (дипломатії міст, громад і регіонів)

Респондентка – Матійчик Тетяна Миколаївна, радниця з питань місцевого самоврядування Проєкту «USAID» із підвищення ефективності роботи та підзвітності органів місцевого самоврядування («ГОВЕРЛА»)

– Я прочитала про міжнародні зв'язки міст і громад, про укладання багатьох угод міжмуніципальною співпраці, на сьогодні є багато побратимств. Також є проєкти міжнародної допомоги, але цілі в них більш довгострокові: побратим передав гуманітарну допомогу чи провів якийсь культурний захід – і все, а потреби, які закривають ці проєкти, довші: покращення якості освіти, вдосконалення законодавчої бази. Чи є ці довгострокові ініціативи актуальними в період нестабільності, війни?

– Почнемо із законодавчого забезпечення цього питання. Коли ми говоримо про самоврядування, а громади в нашому розумінні – це органи самоврядування, вони співпрацюють з органами місцевого самоврядування інших країн і дійсно активізувалися в період війни.

На початку це стосувалося виключно надання гуманітарної і матеріальної допомоги, але сьогодні акцент змінюється. Ми розуміємо, що цей інструмент досі активний і потенційно хороший для обох сторін, особливо для української, оскільки в довгостроковій перспективі можливе навіть залучення інвестицій і розробка спільних проєктів, які потребуватимуть вкладання коштів і, як Ви сказали, покращення відповідних послуг на території наших громад, а також місцевий розвиток. Однак у нас є чинний Закон про транскордонне співробітництво, який передбачає виключно інструменти співпраці на рівні регіонів. Там обов'язково є умова, що громада/район із української сторони, яка хотіла би укласти договір про співробітництво, повинна мати спільну межу з відповідною громадою. Наприклад, потенційне співробітництво з Польщею мало би бути винятково Чернівецької, Закарпатської, Львівської області, якщо ми говоримо про Молдову, то Одеської.

Законопроєкт №94/50 (зараз на другому читанні) розширює ці інструменти і дозволяє створювати міжмуніципальні, міждержавні, міжтериторіальні співробітництва на тих територіях, які не межують безпосередньо з іноземною державою. Цей міжтериторіальний інструмент дійсно хороший та корисний. Ми як проєкт міжнародно-технічної допомоги USAID «Говерла» проводимо кілька тренінгових заходів, щоб вчити потенційних суб'єктів такого співробітництва укладати проєкти, шукати можливих партнерів. До того ж, ми вчимо їх писати проєкти на міжнародні фінансові інструменти, які може використовувати Україна. Це дозволить людям брати участь і вигравати у конкурсах, щоб залучати фінансовий ресурс.

Якщо говорити про внутрішнє співробітництво громад, то тут інструмент хороший, в Україні з 2015 р. він показав себе дуже добре, громади йдуть на співробітництво, об'єднують кошти, людські ресурси. Цей інструмент трохи зарегульований, але ми намагаємося його спростити, особливо у воєнний час, щоб уникнути довготривалості періоду і пришвидшити укладання угод.

– На внутрішньому рівні я навіть бачила шаблони таких договорів.

– Так, Мінрегіон затвердив свій наказ, і оскільки ми маємо відповідний експертний потенціал, ми також були дотичні до цього проєкту. Зараз до законодавства надійшла пропозиція спростити цей процес і уникнути обговорень, тому що така регуляція не є наразі актуальною.

– Я бачила, що децентралізація – це один з пунктів проєкту Плану відновлення, як його треба зараз реформувати?

– Давайте розберемося з поняттями. Децентралізація взагалі – це процес передачі повноважень з центрального рівня на місцевий. «Удосконалити», «реформувати» цей процес – це некоректна постановка самого питання. Правильніше буде з точки зору права і суті казати: реформа місцевого самоврядування або територіальної організації влади. Що у нас з нею не так? Якщо ви пам'ятаєте концепцію, яка була прийнята 1 квітня 2014 р., розпорядження №33, там було кілька планів заходів з його реалізації, ми не до кінця його здійснили. Залишається найголовніше і найважче сьогодні – це розмежування повноважень. Територіальну основу ми реформували в 2020 р., укрупнили територіальні громади, райони, проте «галузеве» законодавство, яке було давно побудоване і діє 30 років, у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальній сфері, фактично не розмежує повноваження як у частині між органами місцевого

самоврядування і органами виконавчої влади, з одного боку, так і в системі органів місцевого самоврядування, які по ієрархії на кожному територіальному рівні здійснюють свої повноваження (область, район, місто, село, селище). Як по вертикалі, так і по горизонталі.

Наведу приклад: недавно ми брали участь у процесі реформування системи надання соціальних послуг разом з Міністерством соціальної політики, і вони самі про це говорять: у нас законодавство оперує поняттями як-от «забезпечення надання базових соціальних послуг», «місцева рада», кома, «органи виконавчої влади», «райдержадміністрація», «обласна державна адміністрація», а що саме мається на увазі? Оце «через кому» породжує безвідповідальність і погіршення якості послуг. Півтора чи два тижні тому (на дату проведення інтерв'ю – *ред.*) було прийняте нове розпорядження, напрацьовано Мінрегіоном, яке подовжує цей процес. Цьому напряму досить багато відводиться заходів, але найважливіше тут – вичистити законодавство. Ми до цього у своїй діяльності неодноразово підходили, але так і не довели справу до кінця. Чому?

У 2010 р. був прийнятий гарний закон про державні стандарти, який передбачав, що кожне відомство мало би розробити і стандартизувати усі ті послуги, які надаються по галузевій системі. Цього на сьогоднішній день, на жаль, не зроблено, а коли немає стандарту надання тієї чи іншої послуги або реалізації повноважень, від того «ідуть» гроші. Умовно зараз протягом останніх років (особливо у воєнний стан) законодавець нам надає повноваження на місцевому самоврядуванні, просто перекидаючи їх, не передбачаючи відповідний фінансовий ресурс для їхньої реалізації, тому що цей ресурс фактично неможливо порахувати. Коли у нас є освітня формула, вона відповідає хоч якомусь стандарту (умовно прораховані кошти на утримання одного учня), так само з соціальною сферою. У сфері освіти держава забезпечує це субвенцією. Але повноваження передаються до місцевого самоврядування без розуміння того, із залученням яких ресурсів це має здійснюватися (тут важливі і пожежна охорона, і цивільний, соціальний захист)... Наприклад, ветеранська політика лягає сьогодні на місцевий рівень, також соціальний захист, адаптація до нормального соціального життя. Це велика проблема, яка потребує подальшого опрацювання насамперед на законодавчому рівні, вироблення законодавчої бази.

Є проблема й вищого рівня. Європейську хартію місцевого самоврядування, здається, з 1994 р., ми ратифікували без застережень. Хартія передбачає, що в нас на рівні районів і областей мали би бути в органів місцевого самоврядування свої виконавчі органи. Проте у нас Конституція такої системи не передбачає: повноваження виконавчих органів цих районних і обласних рад виконують відповідні районні і обласні державні адміністрації, що є неправильно з точки зору самостійності місцевого самоврядування. Але без внесення змін до Конституції України, ще й у період воєнного стану, зі слів правників, цього не зробити. Це вже буде відкладено на подальший період. Є три глобальні речі, які не дозволяють повноцінно виконати той обсяг повноважень, наданий місцевому самоврядуванню базового рівня: нереформоване до кінця місцеве самоврядування районного й обласного рівня, розмежування повноважень, надання фінансового ресурсу.

– *Для України надання фінансового ресурсу означає покращення якості життя, розвиток, загальний добробут, а яка користь з цього буде у наших міжнародних партнерів?*

– Не знаю, але напевно щоб ми розвивалися, допомагали. Вони надають нам не тільки фінанси, а й інтелектуальну допомогу, щоб, вивчаючи іноземний досвід, ми його змогли найкраще застосувати. У нас не все погано, деякі речі працюють краще, ніж за кордоном, тому я думаю, оскільки ми задекларували наш вступ до ЄС... ми мусимо це зробити.

– *Отже, це робиться для майбутнього зміцнення партнерства.*

– Це теж один з варіантів і одна зі сторін такого співробітництва. Наведу приклад: з липня минулого року набув чинності новий закон про управління відходами, який передбачає повне реформування цієї системи. До нашого проекту ми залучили іноземного експерта, який допоміг би на прикладі однієї з громад-партнерів удосконалити цю систему, запропонувати конкретні кроки для покращення якості послуг. Період воєнного стану привів до того, що багато селищних, міських рад не мають інтелектуального і кадрового потенціалу, щоб робити аналітичні речі. Тому міжнародна допомога є дуже позитивним явищем, навіть просто для реалізації повноважень...

– *Ще ми трохи зачепили євроінтеграцію. Як Ви вважаєте, міжнародний вимір реформи децентралізації має бути пов'язаний з процесом євроінтеграції?*

– Так, там є відповідний розділ і завдання в цьому контексті.

– *Тобто, по суті, реформуючи законодавство, наближуючи його до європейського у цих галузях, ми теж прямуємо до ЄС?*

– Так, одне іншого не виключає, а навіть доповнює. Децентралізація однозначно має здійснюватися відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування. Європейці також серйозно

підходять до питання запровадження державного контролю, нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування в Україні. Оскільки впровадження такого інструменту/інституту, як префектури, потребує змін до Конституції, сьогодні ми ідемо іншим шляхом і намагаємося реформувати законопроект №42/98, де ми місцевим державним адміністраціям надаємо повноваження аналізу і упередження, оцінки актів органів місцевого самоврядування на предмет їхньої відповідності до Конституції і законів. Це теж є необхідною умовою вступу до ЄС.

– Слово «префектура» знайоме з французького досвіду і, якщо я правильно розумію, означає власні виконавчі органи на місцевому рівні?

– Трошки не так. Префектура – це, свого роду, нагляд за діяльністю місцевого самоврядування. Сьогодні у нас воно ні від кого не залежне, немає відповідної ієрархії: будь-яка селищна/міська рада не зобов'язана звітуватися, не відповідальна перед районною чи обласною радою... Але, поряд з тим, у нас відсутній інструмент забезпечення законності рішень органів місцевого самоврядування (крім суду: раніше це здійснювала прокуратура, тепер це повноваження у неї забрали), і якщо такий орган ухвалить незаконне рішення, то є лише інструмент звернення до суду... Запровадження префектури передбачає цікавий інструмент, наприклад, аналіз рішень на етапі проекту самого рішення, щоб дати можливість попередити ухвалення незаконного рішення. Наприклад, у 2008 р., 2010-тих рр. районні громади не в межах своїх повноважень приймали рішення, що територія певної громади вільна від НАТО... Або рішення в частині земельних відносин, що протирічить суспільному інтересу, або прийняте невідповідно до процедури (яка може передбачати громадське обговорення). Такі повноваження префектурного типу тепер будуть надані місцевій державній адміністрації (районній, обласній).

– Здається корисним. Ще є два моменти, які я б хотіла обговорити. Я читала, наприклад, в аналітичних документах, що для того, щоб укласти міжнародну співпрацю як і з такими проектами, так і з іншими містами, регіонами, громадами, самим органам місцевого самоврядування заважає брак фінансів, кваліфікованих кадрів. Наскільки ці проблеми актуальні? Може, це є інші проблеми?

– Актуальні як ніколи, особливо кадровий потенціал. Навіть при тому, що ми маємо невеликий відсоток у бюджеті, який можна спрямувати на ту чи іншу галузь чи повноваження, на жаль, війна спровокувала те, що багато депутатів і посадових осіб місцевого самоврядування, які були переважно жінками, виїхали, а чоловіки не можуть усього... Відсутність навичок та умінь проектного менеджменту (як правильно написати проект, особливо з урахуванням процедур, передбачених інструментами ЄС), відсутність знання іноземної мови – це велика перешкода для налагодження партнерств і залучення ресурсів в Україну.

– У рекомендаціях того, що з цим робити, які нас просили написати, я написала про такі онлайн-проекти як «Дія». Це б допомогло?

– Є багато всього на «Прометеусі». У нас були навчальні заходи для посадових осіб Львівської, Закарпатської, Рівненської, Волинської областей, спочатку йшла теорія, а потім за результатами цих заходів вони самі писали проекти. Необхідно поєднувати теоретичні і практичні знання, короткострокових програм треба мати максимум, потрібно утворювати агенції для залучення висококваліфікованих кадрів, але у нас немає інституцій, які б цим займалися на постійній основі. Або в структурі місцевої ради треба призначати посадову особу з певними повноваженнями чи підрозділ, якщо це велика селищна або міська рада, яка має намір серйозно працювати. Багато рад створюють комунальні підприємства, неприбуткові, наприклад, агенцію/інститут місцевого розвитку, і там люди є не службовцями органів місцевого самоврядування, бо це певні обмеження, але вони здійснюють роботу з написання проектів, пошуку партнерств, укладення і реалізації угод. Відверто кажучи, це можуть собі дозволити місцеві ради з чисельністю населення хоча б від 50-100 тисяч, оскільки багато людей виїхало і формування місцевих бюджетів обмежується. На жаль, у нас зарплати у публічній службі, як у державній, так і в органах місцевого самоврядування, невеликі...

– В одній зі статей я бачила, що надання громадам економічних, політичних повноважень призводить до збільшення стійкості суспільства. Це звучить добре під час війни, і мені цікаво, чи можуть такі покращення життя у громадах вплинути на стійкість та обороноспроможність України? Хоча, звичайно, «Петріоти» краці.

– Однозначно, це хороша ідея. Особливо у прифронтових громадах (хоча це треба робити скрізь і в тилу) політика згуртованості є одною зі складових регіональної політики, яка передбачена Угодою про асоціацію з ЄС. Покращення, забезпечення безпеки територіальної громади своїми силами – це одне з питань, яке може згуртувати людей... Знаю, кілька міст далі від фронтової смуги так роблять: купляють собі з місцевих бюджетів ПЗРК і утримують їх самі. Це більша свідомість громадян, що ми маємо самостійно вирішувати деякі речі, хоча б здавалося, що безпека – це виключно повноваження держави,

яке не може бути делеговане. Але з січня минулого року набули чинності зміни до кодексу цивільного захисту, де передбачено, що органи місцевого самоврядування можуть самостійно утворювати та забезпечувати фінансування місцевих добровільних пожежних дружин, команд і т. ін. Так буде і надалі. Однак я вважаю, що загальна безпека, передбачена Конституцією – це все-таки повноваження держави.

– *А які є перспективи застосування міжмуніципальної всередині або міжтериторіальної співпраці при реінтеграції громад Луганщини, Донеччини, Криму?*

– Тут більше йдеться про соціалізацію самих громадян, якщо вони переїжджають з однієї громади в іншу. Співробітництво саме тієї громади, з якої люди переїхали на цю, неможливе, якщо там тривають військові дії... Після війни додаткові витрати лягають на бюджети, особливо коли багато людей переїжджають... Зараз почнуть виїжджати люди з Сумщини, Харківщини. Так, це навантаження, але ніяких компенсаторних інструментів не передбачено... Місцевій владі необхідно створювати преференції, створювати умови розширення, залучення участі цих громадян в місцеву економіку...

– *Маю на увазі, що буде відбуватися на деокупованих територіях після війни? Треба буде побудувати всю систему влади з нуля, все фінансування?*

– Особисто я вважаю, не потрібно все відбудовувати так, як було до війни. Минулого року внесли зміни до закону про державно-регіональну політику в частині того, що ми нашу територію тепер ділимо на чотири типи. І однозначно не треба буде відбудовувати всю інфраструктуру в 50-км зоні від кордону: люди туди не повернуться в повному обсязі, ніякої стовідсоткової безпеки там ніколи не буде. Треба розуміти цю річ, бо від нашого ворога ми нікуди не дінемося. Відбудова має бути розумна, оптимальна й ефективна, варто більшу увагу звернути на тилову економіку...

– *Я ще дізналася, що є представницькі органи для регіонів, міст – наприклад, мережа міст «EuroCities» або асамблея європейських регіонів...*

– Так, це громадські організації. Це хороший інструмент. У нас при Раді Європи деякі міста, які більш-менш потужні і мають ресурси, відкривають свої представництва, або при Єврокомісії.

– *Що ми отримуємо від участі в цих об'єднаннях?*

– У нас є кілька (дві чи три) угод єврорегіонів (наприклад, Придунайська стратегія)... Вони залучені в економіку, інвестиції, культурний обмін, обмін знаннями, освітній... Інструмент міст-побратимів зараз ефективний, особливо для маленьких містечок, на період відбудови, для залучення й використання фінансових, інтелектуальних, адміністративних ресурсів. Ми розуміємо, що роботи буде дуже багато.

Додаток 7

Гайд інтерв'ю з респондентом 3 на тему діяльності української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС

Респондентка – Тищенко Юлія Анатоліївна, керівниця Програми підтримки демократичних перетворень ГО «Український незалежний центр політичних досліджень»

Цілі громадянської дипломатії на основі Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС (далі – ПГС)

1. Які пріоритетні завдання діяльності Платформи? Як вони змінилися після повномасштабного вторгнення РФ в Україну та рішення про початок переговорів щодо вступу України до ЄС?

Структура ПГС та інші залучені актори

2. Як Платформа впливає на ухвалення політичних рішень на державному рівні? Наскільки скоординовані дії уряду та ПГС?
3. Із якими українськими та європейськими інституціями співпрацює Платформа?
4. Чи співпрацюють між собою представники різних робочих груп? Як саме?
5. Який вплив діяльність Платформи чинить на громадянське суспільство?

Перспективи розвитку громадянської дипломатії на основі ПГС

6. Що стало головним досягненням Платформи та основним викликом, із яким вона зіткнулася протягом свого існування?

Додаток 8

Інтерв'ю з респондентом 3 на тему діяльності української сторони Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС

Респондентка – Тищенко Юлія Анатоліївна, керівниця Програми підтримки демократичних перетворень ГО «Український незалежний центр політичних досліджень»

– Отже, спершу я хотіла б спитати, як би Ви визначили пріоритетні завдання діяльності Платформи загалом? І, можливо, як вони змінилися з огляду на останні події, тобто з вторгненням Росії в Україну та рішенням відкрити переговори про вступ України до ЄС?

– Якщо Ви говорите про громадянську дипломатію, вона така міжсекторальна. Мається на увазі асоціація робітників, NGO і роботодавців у рамках певного соціального діалогу, тут і відбувається його розвиток. Процеси відбуваються в цій частині громадянського суспільства, на цій платформі, але вже доволі тривалий час, не тільки після повномасштабної війни, а й після карколомних рішень про європейську інтеграцію України як члена-кандидата та можливого початку переговорів про вступ до ЄС. Але вже з 2008 року був трансформований пріоритетний елемент Східного партнерства. І в експертному компоненті там різні пріоритети: низка країн, зокрема Україна, Грузія, Молдова, Вірменія, більш-менш Азербайджан висловлювали з самого початку дуже чіткі євроінтеграційні прагнення. З Білоруссю тут взагалі дуже складно через режим Лукашенка і давнє згорання євроінтеграційних треків, санкції. Були білоруські організації, але у вигнанні, і вони не були ефективними. Уже під час обговорень в 2014 р. груп щодо політичного діалогу, прав людини, ми всі вже тоді бачили, що це абсолютно різні потреби і проблеми, різні тематичні треки того, що потрібно вирішувати країнам і на що організаціям громадянського суспільства треба звертати засадничу увагу. Тим не менш, є окремі частини і інструменти української Платформи, яка працює по групах. В Україні є «Синергія». Це проекти, направлені на секторальні питання, які наближають Україну до ЄС. Я більш слідкую за групою політичного діалогу; там це були засади протидії дискримінації, питання, пов'язані з прозорістю виборчих процесів, розвиток співпраці. На мою думку, українська частина більше розвиває співпрацю з Молдовою, Грузією, тобто країнами, які з нами на більш-менш однаковому треку. Відбувається комунікація керівництва Платформи з українським урядом (віце-прем'єром з європейської інтеграції), ті інструменти політики Східного партнерства, які наразі існують, зокрема громадські організації, це теж намагаються використовувати. Мені здається, зараз набагато більше відкрилося для України можливостей та інструментів для комунікації, які співвідносяться з нашим вступом до ЄС. І тут українські експертні організації мають справу... з європейськими організаціями, з колегами, які є вже власне в ЄС... Це обмін ідеями, найкращими практиками, «звірка годинників», тому що складно порівнювати треки, темп і політичний компонент.

– Тобто все дійсно можна так широко сформулювати, як в угодах і написано? Я теж там бачила «обмін думками», «обмін практиками» і не зовсім зрозуміла.

– Наприклад, якщо раніше це було більш доречно, коли ми всі перебували на більш-менш однаковому треку, після 2014 р. це почало змінюватись. Дійсно, безпекові питання, питання протидії конфліктам, гібридним загрозам – це, мені здається, те, що потребує обміну досвідом, практиками, аналізу інформації... По українській частині я згадую проекти, [в яких відіграє важливу роль] гендер як наскрізний компонент, різні ініціативи, дослідження громадських організацій, які входять у цю платформу і які підтримують відповідну проєктну діяльність. Є політичний компонент, але тут я можу помилятися, тому що не так активно залучена, як раніше: на рівні керівного комітету приймалися заяви, спільні резолюції з повномасштабної війни, Криму. Я не знаю, чи мають вони вплив, це складно сказати. Процес відбувається, але я не можу сказати, що наразі цей інструмент Східного партнерства є найадекватнішим (не кажучи про українську Платформу, що об'єднує різні організації, які мають свої пріоритети, стратегії і працюють у різних сферах: це й енергетика, і права людини...). Моя суб'єктивна думка – вони і так працюють, їм не

потрібно ніяких нових інструментів. Але те, що вони є, що це додаткові засоби синергії та співпраці – це позитивно.

– Думаю, краще робити щось, ніж нічого. Якраз наступне питання стосувалось впливу Платформи на державну політику. «Обмін думками» звучить гарно, але чи має вона реальний вплив на ухвалення політичних рішень України?

– Мені здається, що в 2014 році і пізніше мала, зокрема щодо Угоди про асоціацію. Організації, які входять до української мережі, активно працювали під час Революції Гідності. Станом на зараз, думаю, окремі проекти і ініціативи несуть якусь додану вартість. Розумієте, тут постає взагалі питання про те, наскільки діяльність громад суспільства впливає на уряд... і воно насправді риторичне. Є представлення, комунікація, всі одне одного знають, просто в уряді є ще інші можливості, проекти, організації – вони дійсно опікуються європейською інтеграцією, допомагають, комунікують. Наприклад, я займаюся національними меншинами. Так вийшло, що трек по національних меншинах – це була сьома вимога Єврокомісії і абсолютно волонтерська ініціатива, ніяких не було проектів, зі Східного партнерства ніхто не звертався. Виникла коаліція, був лідер, здається, Альона Гетьманчук. Об'єдналися різні антикорупційні і медійні організації, і ми тривалий час оцінювали процес щодо вступу до ЄС. Зараз залишаються питання щодо вимог Венеційської комісії... Є непогана комунікація за цим треком з урядом, тими підрозділами у віце-прем'єра, які опікуються питаннями меншин... Хоча наша організація входить у Східне партнерство, це лише номінально.

– Тобто якщо коротко, організації окремо від цієї платформи самі можуть впоратися зі своїми завданнями прекрасно, а Платформа є додатковим механізмом координації та обміну експертизою?

– Мені здається, що так... З того, що я бачу, зміни покоління: одне коло організацій було активне раніше, зараз іде природна ротація, це інші організації, в тому числі різні молоді організації, які більш активно користуються різними інструментами. Але зараз є багато можливостей впливу та комунікації з урядом, не тільки у рамках Східного партнерства.

– Думаю, що розумію. Ми говорили, що Українська сторона Платформи співпрацює з різними інституціями. Мені було б цікаво дізнатися про якісь конкретні приклади українських урядових інституцій чи європейських громадських організацій, інституцій ЄС, із якими вони співпрацюють.

– Раніше це був Соціальний європейський комітет... Ми спільно писали звіти по проблемним речам, пов'язаним із дискримінацією, меншинами, гендером, працевлаштуванням. Свого часу у нас були спільні проекти з експертами з Грузії, ми порівнювали різні електоральні процедури з точки зору демократичних стандартів... Точно були зустрічі на рівні Кабміну і з депутатами, але що конкретно було зроблено, я, на жаль, не знаю. Дуже активна організація з системою грантів – Центр економічних досліджень і консультацій, але вони друга група і більше сконцентровані на економіці, соціальній сфері. У рамках першої групи (політичний діалог, права людини) не знаю. Ще може бути цікаво, що дуже багато виникло молодих організацій у регіонах, і мені здається, ці інструменти Платформи допомогли їм досягнути спроможності...

– Тобто діяльність Платформи впливає і на громадянське суспільство?

– Так, в організаціях, на мою думку, є такий пріоритет.

– І вона дає зв'язки молодим організаціям, експертизу, можливо, матеріально-технічну допомогу, впізнаваність?

– Думаю, що так. Зверніться ще до експертів із «Громадської синергії»... Ми свого часу, ще до повномасштабного вторгнення [РФ на територію України] писали репорт про інструменти гібридної війни, запобігання конфліктів. Тоді цією програмою це було підтримано... Раніше на національному рівні не було можливості підтримки громадських проектів у рамках організацій, вони були на центральному рівні. А «Громадська синергія» допомогла більше залучити експертів, створити більшу парасольку щодо європейської інтеграції. Прихід ресурсів в рамках Східного партнерства від «Громадської синергії» дав

поштовх Україні, спричинили збільшення кількості організацій, які займалися цією тематикою... В рамках СП також була підгрупа, яка займалася питаннями свободи медіа, припинення дезінформації. Це був Андрій Кулаков із Internews...

– *Тобто як проєкт це не встигає за реальною дійсністю і за політикою?*

– Це не зовсім як проєкт, а скоріше політика, де сформовані пріоритети, бюджети, є певні плани... Просто темп проходження євроінтеграційними сходами у різних країнах різний, і політичні пріоритети різні... Це скоріше питання загального бачення політики СП.

– *Мені цікавий насамперед український контекст. Ми говорили про проєкти з різних галузей. Чи різні робочі групи Платформи можуть співпрацювати між собою? Тому що, наприклад, питання працевлаштування стосується і економіки, і прав людини, і дискримінації тощо.*

– Вони в окремих проєктах співпрацювали, але мені складно сказати про все. Коли була «Громадська синергія», були інформаційні листки, був спільний сайт, обмін інформацією. Відповідно до цього, на рівні робочих груп співпраця і комунікація відбувалися.

– *Серед інституцій ми називаємо організоване громадянське суспільство ЄС, із яким ми спілкуємося, також Кабінет міністрів і парламент.*

– Парламент так, але в самій мережі були роботодавці і профспілки, це окрема група соціального діалогу. Вони в угоді були зафіксовані.

– *А що, на Вашу думку, стало головним досягненням Платформи громадянського суспільства за час її діяльності?*

– Це 2014 рік, Угода про Асоціацію (мені здається, що організації, які входили у Платформу, дуже щільно до цього доклались), також візова лібералізація... Мені здається, навіть до рішення про статус країни-кандидата й початок перемовин доклались організації, які входили в мережу...

– *А що, на Вашу думку, перешкоджає діяльності Платформи та як її можна було б покращити?*

– Мені здається, в організації насамперед має бути лідерство, забезпечення певними ресурсами для проєктної діяльності, все разом... Заважають діяльності просто традиційні речі: брак ресурсів, більш ефективного лідерства й комунікації. Зasadничо Україна «переросла» політику Східного партнерства у своєму внутрішньому треку. Можливо, в рамках СП євроінтеграційний досвід України (наприклад, зараз відбувається скринінг законодавства) буде цікавий іншим країнами-членам. Заважають насамперед можливості ресурсного забезпечення всіх напрямів діяльності, що зараз є.

– *Тобто в рамках Платформи ми можемо від моніторингу реалізації Угоди про Асоціацію поступово перейти до процесу закриття глав переговорів, працюючи в межах тієї ж експертної мережі?*

– Мабуть, так, але тут питання щодо того, наскільки у нас вистачить експертного потенціалу. У рамках СП є і свої плани з реалізації проєктних ініціатив...

– *Чи не виникне накладання зусиль і ресурсів між різними організаціями?*

– А яке накладання? Це різні політики. Хто бачить свою спроможність, можливість і зацікавлення, опікується цими питаннями в рамках політики Східного партнерства. А якщо ви опікуєтесь політикою європейської інтеграції певними треками і потенційною угодою – це інший формат... Немає якоїсь єдиної платформи щодо вступу України в ЄС – є різні ініціативи й різні проєкти різних організацій, відповідно і у ЄС є різні бюджети для цього. Цим і цікаве громадянське суспільство, що воно диверсифіковане, характер комунікації демократичний, природний... Зараз ми це і спостерігаємо...

Додаток 9

Гайд інтерв'ю з респондентом 4 на тему залучення закордонних українців до дипломатичної діяльності України

Респондентка – Віолета Москалу, засновниця Global Ukraine Foundation та співзасновниця мережі українських експатріантів Global Ukrainians Forum

Оцінка участі закордонних українців у здійсненні зовнішньополітичних інтересів України

1. Якими є пріоритетні завдання й галузі діяльності Global Ukraine Foundation? Чи змінилися вони з початком збройної агресії РФ щодо України?
2. Які подібні організації закордонних українців зараз існують та активно діють?
3. У яких регіонах / державах українська діаспора найчисленніша й має суттєвий вплив на політичний процес?
4. Як саме закордонні українці можуть впливати на політику держав, у яких проживають? Як збройна агресія РФ проти України вплинула на спосіб їхньої діяльності?

Державна політика щодо закордонних українців

5. Як українська сторона підтримує взаємодію з діаспорою? Наскільки ефективна, на Вашу думку, політика України щодо роботи з закордонними українцями?

Перспективи розвитку української дипломатії діаспор

6. Що сприяє залученню представників української діаспори в політичний і дипломатичний процес? Які чинники можуть йому перешкоджати?

Додаток 10

Інтерв'ю з респондентом 4 на тему залучення закордонних українців до дипломатичної діяльності України

Респондентка – Віолета Москалу, засновниця Global Ukraine Foundation та співзасновниця мережі українських експатріантів Global Ukrainians Forum

1. Якими є пріоритетні завдання й галузі діяльності Global Ukraine Foundation? Чи змінилися вони з початком збройної агресії РФ щодо України?

Фундація Global Ukraine з 2015 року займається розвитком мережі активних українських лідерів за кордоном #GlobalUkrainians, підсиленням спроможності українських громад, мережуванням та масштабуванням проєктів. Фундація активно діяла у сфері адвокації та захисту прав українців за кордоном, у полі культурної, інформаційної та публічної дипломатії.

З початком повномасштабного вторгнення Фундація суттєво розвинула освітній напрям, щоб допомогти українським студентам отримати якісну освіту у Франції – було ініційовано перший франко-український диплом з менеджменту (<https://global-ukraine.gbhs.fr/uk/franko-ukrainskyi-dyplom>). Також суттєво збільшили діяльність в сфері роботи з громадами – організуємо навчальні курси, воркшопи для українців за кордоном, щоб допомогти їм активніше діяти в сфері публічної дипломатії (<https://global-ukraine.gbhs.fr/uk/diaspora-capacity-building>).

Для підтримки українських біженців запустили Телеграм-канал з постійними оновленнями інформації про допомогу, роботу у різних країнах для біженців. Також ініційували створення першого необанку для українців за кордоном Global Ukraine Banking (<https://global-ukraine.gbhs.fr/uk/neobank-global-ukraine>).

2. Які подібні організації закордонних українців зараз існують та активно діють?

Організації діаспори є у кожній країні, а серед тих, які б займалися саме мережуванням, мали об'єднавчу місію, – СКУ, СКУМО. Крім того, є локальні організації у кожній країні, які об'єднують декілька менших діаспорних спільнот, або напрацьовані інструменти для системних зустрічей представників українських організацій у тій чи іншій країні (форуми, консультативні групи). На нашій платформі є розділ про організації/громади у різних країнах світу <https://global-ukraine.gbhs.fr/communities>.

3. У яких регіонах / державах українська діаспора найчисленніша й має суттєвий вплив на політичний процес?

Активні українські громади є майже у всіх країнах Європи, в США, Канаді, США, Бразилії, Австралії, Аргентині – тут громади мають найбільший вплив навіть на політичні рішення.

Українські громади працюють у інформаційній сфері, в політичній сфері – зустрічаються з конгресменами, займаються лобіюванням українських інтересів, організують постійно круглі столи, різні заходи чи демонстрації власне для того, щоб тримати питання України на порядку денному. Такі заходи є і в науковій площині – специфічні, присвячені Україні, наукові заходи.

4. Як саме закордонні українці можуть впливати на політику держав, у яких проживають? Як збройна агресія РФ проти України вплинула на спосіб їхньої діяльності?

Українські громади були активними ще з часів Революції гідності, початку війни у 2014 році. Тобто ще з того часу вони піднімали питання про допомогу Україні. З 2022 року їхня діяльність стала ще

більш масштабною – інформаційні кампанії, демонстрації (в Осло щодня, наприклад, відбуваються пікети, у багатьох містах – щотижня), робота з медіа, робота з політиками. І робота з біженцями, з дітьми в школах – часто саме українські організації всім цим опікувалися.

Активно співпрацюють громади з меріями іноземних міст. Можна навести приклад українців у Меці, які домоглися підписання угоди про побратимство між Чернівцями та Мецом у 22-му році. Відповідно після чого мерія Меца активно допомагала Чернівцям (генератори, автобуси).

5. Як українська сторона підтримує взаємодію з діаспорою? Наскільки ефективна, на Вашу думку, політика України щодо роботи з закордонними українцями?

Було призначено спецпосла МЗС з питань співпраці з діаспорою, МЗС також зараз виробляє нову стратегію. В 2016-17 роках наша Фундація Global Ukraine розробила стратегію народної дипломатії, де ми виклали власне те як мала би виглядати співпраця держави і української діаспори на благо України – <https://global-banking.gbhs.fr/hubfs/2.%202017-03-30-Global%20Ukrainians%20-%20Final%20Strategy%20-%20Updated%2030.03.2017.pdf?hsLang=uk-ua>

6. Що сприяє залученню представників української діаспори в політичний і дипломатичний процес? Які чинники можуть йому перешкоджати?

В діаспорі багато людей, в яких є солідний досвід для роботи в політичній, в дипломатичній сферах. Але для цього потрібно щоб були прозорі інструменти, щоб до цих людей дослухалися, щоб був спеціальний мікроклімат, де вони зможуть використати свої знання, впровадити їх на користь України.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Некласичні форми дипломатії України в сучасному міжнародному середовищі

Студент: Хелемендик Олександра Максимівна

Рік навчання, факультет: 4 рік навчання, факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: доктор філософії, доцент Гош Мрідула

Рецензент _____

Захищена “ ____ ” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи:

Спираючись на багатотрекову модель дипломатії, дослідження описує неklasичні форми дипломатії України, їхню еволюцію й використання під час російської військової агресії. Некласичні форми дипломатії характеризує тісна співпраця між державою та громадянським суспільством, використання цифрових комунікацій та здатність адаптуватися до тривалого збройного конфлікту. Однак розвиток людських ресурсів, законодавчі зміни, ефективна підтримка проєктів і покращення комунікації між залученими акторами мають вирішальне значення для успіху їхнього здійснення.

Ключові слова: неklasична дипломатія, багатотрекова дипломатія, публічна дипломатія, парадипломатія, громадянська дипломатія

Short summary:

Based on the multi-track model of diplomacy, the study describes non-classical forms of Ukrainian diplomacy, their evolution and use during Russian military aggression. Non-classical forms of diplomacy are characterized by close cooperation between the state and civil society, use of digital communication, and the ability to adapt to the prolonged armed conflict. However, human resource development, legislative changes, efficient project support and improved communication between involved actors are crucial for their success.

Key words: non-classical diplomacy, multi-track diplomacy, public diplomacy, paradiplomacy, citizen diplomacy.